

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Katedra slovanských jazyků a literatur

Diplomová práce

K problematice frazémů na 2. stupni základních škol

Vypracovala: Bc. Martina Brožková
Vedoucí práce: Mgr. Michaela Křivancová, Ph.D.

České Budějovice 2019

Tímto bych chtěla poděkovat vedoucí diplomové práce Mgr. Michaele Křivancové, Ph.D., za odborné posouzení diplomové práce a za cenné rady a náměty pro dokončení této práce.

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

Datum:

Podpis:

Anotace

Diplomová práce si klade za cíl zmapovat, na kolik je věnována pozornost frazémům ve vybraných učebnicích 2. stupně základních škol. Následně představit vlastní pracovní list věnovaný této problematice.

Klíčová slova: frazeologie, frazém, základní škola, učebnice, pracovní listy

Annotation

The master's dissertation aims to examine the amount of attention given to phrasemes within the selected textbooks intended for the second stage of primary school. Subsequently, it introduces its own worksheet dedicated to such problematics.

Key words: phraseology, phrase, primary school, textbook, worksheets

Obsah

Úvod	8
1 TEORETICKÁ ČÁST	9
1.1 Frazeologie	9
1.1.1 Vymezení pojmu frazeologie	9
1.1.2 Přístupy k popisu	10
1.1.3 Frazém a idiom	10
1.1.4 Funkce frazému	12
1.2 Klasifikace frazémů podle různých autorů	13
1.2.1 Frazeologie podle Marie Čechové	13
1.2.2 Frazeologie podle Josefa Václava Bečky	14
1.2.3 Frazeologie podle Františka Čermáka	17
1.2.4 Srovnání pojetí klasifikace frazeologie podle různých autorů	19
1.3 Frazeologie ve vzdělávání	20
2 PRAKTICKÁ ČÁST	22
2.1 Analýza frazeologie v učebnicích českého jazyka	22
2.1.1 Postup analýzy jednotlivých učebnic	23
2.1.2 Učebnice nakladatelství Alter	24
2.1.3 Učebnice nakladatelství Fraus	27
2.1.4 Učebnice nakladatelství Nová škola	31
2.1.5 Učebnice nakladatelství SPN – pedagogické nakladatelství	35
2.1.6 Učebnice nakladatelství Taktik	40
2.2 Návrhy vlastních pracovních listů	46
2.2.1 Pracovní list č.1	46
2.2.2 Pracovní list č.2	50
2.2.3 Pracovní list č.3	53
2.3 Návrhy vlastních aktivit	55

2.3.1	Kalendář.....	55
2.3.2	Teta Kateřina.....	56
2.3.3	Moje teta	57
2.3.4	Definuj rčení pomocí videa.....	57
2.3.5	Pexeso	57
	Závěr	59
	Zdroje.....	61

Úvod

Vzdělávací oblast Českého jazyka a literatury má komplexní charakter, současné pojetí klade velký důraz na porozumění textu, učí žáky vnímat různá jazyková spojení a pochopit je. Do popředí se dostává čtení s porozuměním, analýza textu nebo jeho kritické posouzení. K tomu všemu je potřeba, aby žáci dobře rozuměli obsahu textu či komunikace.

Žáci jsou takřka denně konfrontováni s českou frazeologií, a to nejen v každodenní komunikaci, ale i při sledování různých médií, na internetu nebo při četbě. Z tohoto důvodu je potřeba, aby žáci frazémům rozuměli, znali jejich význam a dokázali je použít. Proto se domníváme, že je potřeba věnovat této oblasti dostatečný čas během vyučování a žáky seznamovat se vznikem frazeologie a frazeologickou tradicí. Český jazyk je protkán frazeologismy. Rodilý mluvčí si pravděpodobně ani neuvědomuje, jak často frazémy ve svých promluvách používá. Pokud žáci nebudou frazeologické obraty dostatečně ovládat, může dojít například k nepochopení či chybné interpretaci sdělení. Tyto aspekty se mohou stát překážkou k vedení úspěšné komunikace.

Tato práce se zabývá problematikou výuky frazeologie na 2. stupni základních škol. Porovnává oblast frazeologie v jednotlivých učebních materiálech, a to učebnicích zaměřených na 2. stupeň základního vzdělání. Hypotéza této práce je taková, že učebnice se tématu frazeologie věnují dostatečně pouze v oblasti teorie. Domníváme se, že množství cvičení nabízené v učebnicích českého jazyka pro 2. stupeň základních škol není dostačující a žáci nemohou tématu zcela porozumět. Ačkoliv se pravidelně v přijímacích kolech na střední školy tato problematika vyskytuje, a to nejčastěji v podobě vysvětlení významu jednotlivých přísloví či pranostiky.

Cílem této práce je vytvořit výukový materiál zaměřený především na frazeologická cvičení, který by učitel mohl použít nezávisle na typu zvolené učebnice.

Nejprve je nezbytné definovat v teoretické části diplomové práce pojem frazeologie a frazém, zaměřit se na typologii tohoto oboru. Poté se práce bude zabývat analýzou jednotlivých učebnic. Realizovaná analýza bude východiskem k tvorbě vlastního výukového materiálu, ve kterém zohledníme hlavně ty aspekty, které nám v učebnicích budou chybět a zdají se nám být užitečné pro komplexní vyučování žáků na 2. stupni základních škol.

1 TEORETICKÁ ČÁST

1.1 Frazeologie

1.1.1 Vymezení pojmu frazeologie

Frazeologie je jednou z nejmladších lingvistických disciplín, která patří mezi samostatné složky lexikologie. Hlavním předmětem lexikologie je lexikum neboli slovní zásoba. Ta reprezentuje subsystém, jehož součástí jsou slova a ustálená slovní spojení. Rozsah těchto jednotek je velmi široký. Lexikální rovina je komplikovanými vztahy propojena s ostatními jazykovými podsystémy. Speciální lexikografické problematice se věnují jednotlivé dílčí disciplíny, například etymologie (zabývající se původem slov), onomastika (zaměřená na studium vlastních jmen), lexikografie (nauka o slovnících), slovtvorba (zaměřená na popis tvoření nových slov ve slovní zásobě) aj. (Karlík P., Nekula M., Rusínová Z., Grepl M. a kol., 2012, str. 65).

Frazeologie není snadný lingvistický úsek. Pro výzkum v této oblasti je potřebná znalost všech ostatních jazykových složek, především sémantické, lexikální, stylistické a syntaktické, protože všechny tyto zmíněné roviny se podílejí na utváření příznačné struktury frazémů (Filipec J., 1984, str. 139-142).

Frazeologie je dnes samostatná jazykovědná disciplína, zabývající se studiem případně i popisem svěbytných jazykových jednotek. Tyto jednotky, tzv. frazémy a idiomy, jsou nejčastěji sémanticky nerozložitelné. Frazém je ustálená kombinace alespoň dvou slovních spojení, které má celistvý význam. K typickým znakům frazémů patří expresivnost a metaforičnost, často se objevují archaismy a prvky monokolokabilní¹.

Vznik frazeologických jednotek je dán neustálým vývojem jazyka, především jeho schopnosti kombinace. Z tohoto důvodu jsou frazémy a idiomy součástí každého jazyka. A jejich užívání je závislé na prostředí jazykové kultury (Filipec J, Čermák F, 1985, str. 167).

Díky své specifičnosti frazeologie souvisí i s nejazykovými disciplínami, jako je etika a filosofie. Převážně díky shromažďování lidské zkušenosti a všeobecného mravního ponaučení. Například Čelakovský a jiní v tomto smyslu mluví o přísloví jako o tzv. českém mudrosloví (Filipec J, Čermák F, 1985, str. 168). Další významné souvislosti s nejazykovými disciplínami jsou s psychologií, etnografií (zaměření na

¹ **Monokolokabilní prvek** = takový prvek, který se mimo konkrétní frazém ve slovní zásobě daného jazyka nevyskytuje (*př. honit bycha*).

lidové jazyky), historií aj. Převážně historické osobnosti a události vstupují do národní slovní zásoby v podobě frazémů poměrně často, například *Dopadli jako sedláci u Chlumce*.

1.1.2 Přístupy k popisu

V prvních pokusech o vymezení frazémů a idiomů kolísal jejich rozsah i jejich obsah. Projevila se snaha o jasné vymezení frazémů pomocí kritérií a souboru principů. V České lexikologii od J. Filipce a F. Čermáka z roku 1985 mezi hlavní kritéria patří: ustálenost, reprodukovatelnost, celistvost, časté archaismy, víceslovnost, obraznost a mnoho dalších. Tyto kritéria se mnohdy překrývají.

1.1.3 Frazém a idiom

Ve frazeologii se setkáváme s pojmem idiom, který je pojmově blízký termínu frazém. V české lingvistice dodnes neexistuje jednotná definice, která by oba pojmy pojmenovala. Označení frazém zdůrazňuje formální stránku frazeologické jednotky, idiom pak stránku významovou (Karlík P., Nekula M., Rusínová Z., Grepl M. a kol., 2012, str. 65). Frazém a idiom lze chápat jako dvě stránky téže věci.

Frazémy mají celou řadu rysů, a to především ustálenost, obraznost, víceslovnost a expresivnost. Dále je pro frazémy a idiomy typické, že jsou sémanticky nerozložitelné a význam se odvozuje od celku, nikoliv od významu jednotlivých jednotek. Z tohoto důvodu frazémy patří mezi jedno z největších úskalí při překladatelské činnosti, případně při osvojování cizího jazyka. Ne všechny tyto rysy jsou pro frazémy a idiomy stejně významné, některé mohou i chybět.

Do oblasti frazeologie patří slova, která jsou na sebe vázána předem, nikoli až v konkrétním využití. Významová autonomie slov je oslabena nebo zcela zrušena. Není tomu tak vždy, v mnoha případech si může jedno slovo podržet vlastní význam a pouze druhé slovo svoji významovou samostatnost oslabuje nebo ztrácí (Bečka J.V., 1982, str. 321).

1.1.3.1 Frazémy nevětné

Frazémy nevětné se včleňují do vět až v konkrétním případě. Podle potřeby jsou ve větách gramaticky formovány („*např. lev salónů – Stal se lvem salónů.*“). Počet nevětných frazémů je vysoký a jejich podoba není ostře ohraničena (Karlík P., Nekula

M., Rusínová Z., Grepl M. a kol., 2012, str. 65). Mezi frazémy nevětné patří přirovnání, frazémy neslovesné a slovesné.

Přirovnání

K nevětným frazémům jsou často přiřazována ustálená přirovnání, která naznačují větnou strukturu, avšak některé pozice je možné ve větě měnit podle kontextu. (např. *spát jako na vodě – dědeček spí jako na vodě atp.*). Přirovnání bývá spojeno se srovnávacím výrazem *jako* nebo *než*. (např. *než bys řekl švec*). Základní podoba ustáleného přirovnání je stálá. Ustálené přirovnání se používá ke charakteristice skutečnosti ke zobecněnému modelu. Hlavní funkcí bývá především intenzifikace, kladné či záporné zhodnocení, zdůraznění.

Rčení

Málo vyhraněný tradiční výraz označující nejčastěji určitou životní zkušenost, např. *má obě ruce levé, pálí mu to*. Jedná se o různá úsloví.

1.1.3.2 Frazémy větné

Tyto frazémy mohou mít podobu věty (slovesné i neslovesné) i podobu souvětí. Při použití je uživatel zahrnuje jako celek. Patří mezi ně pořekadla, pranostiky, přísloví a okřídlená slova.

Pořekadla

Pořekadla mají charakter větný, často shrnují zkušenosti lidí, konkrétní situaci, snaží se poradit, někdy bývají poměrně důrazná (*kam vítr, tam plášť; ráno moudřejší večera*).

Pranostiky

Jedná se o výroky lidové slovesnosti týkající se předpovědi na určité dny či roční doby. Tyto předpovědi se zaměřují na počasí v souvislosti se zemědělskými pracemi. Pranostiky se v současné době neustále hojně používají – především v médiích (často při televizních pořadech o předpovědi počasí, například *Svatá Lucie noci upije a dne nepřídá; Svatá Anna – chladna z rána*).

Přísloví

Přísloví jsou ustálené zpravidla neměnné obrazné větné výpovědi. Obsahují obecně platné pravdy, zásady nebo zkušenosti mravoučné povahy. Přísloví je většinou dvousložkové povahy. První část něco konstatuje, o něčem nás informuje a druhá část přísloví něco vyvozuje, poučuje nás.

I v současné době vznikají frazémy (*kouká jako bacil do lékárny*). Starší frazémy se obměňují nebo doplňují (*jet kosmickou rychlostí dříve jet plnou parou; Čistota půl zdraví – špína celý.*) (Čechová M., 2011, str. 66-67).

1.1.4 Funkce frazému

Frazémy plní obecně především funkci komunikativní, kterou lze rozdělit na funkci nominativní a strukturní. Nominativní funkci plní tím, že je frazém v textu víceslovným a jazykovým pojmenováním, které je založené sémanticky a psychologicky. Strukturní funkci naplňuje jako komponent širší textové struktury. Například frazém *kámen úrazu*, nominativní funkce je pojmenování nějaké obtíže, strukturní funkce frazému použitého ve větě *Karlův doplněk k návrhu se stal kamenem úrazu* plní funkci predikátu.

Mezi další důležité funkce frazému patří funkce estetická. Estetická funkce frazému se využívá především v umělecké literatuře a je založena na jeho metaforické stránce.

Frazémy jsou příznačné pro prostědělovací, publicistický a umělecký styl. V odborném a administrativním stylu se nevyskytují.

1.2 Klasifikace frazémů podle různých autorů

Jak už jsme zmínili v kapitole 1.1.2. Přístupy k popisu (str. 10), v pokusech o vymezení frazémů a idiomů kolísal jejich rozsah a obsah. Na frazeologii se stále nahlíží z různých hledisek, z tohoto důvodu klasifikace frazémů není jednotná a každý autor používá jiná kritéria pro členění frazémů. V této kapitole nabídneme několik pohledů na klasifikaci frazémů od různých českých autorů.

1.2.1 Frazeologie podle Marie Čechové

Marie Čechová je česká vysokoškolská profesorka českého jazyka a autorka mnoha odborných prací v odborné oblasti českého jazyka, ale i mnoha prací se zaměřením na didaktiku českého jazyka. Svoji ucelenou klasifikaci frazémů uveřejnila v publikaci *Čeština – řeč a jazyk*. Frazémy dělí podle tradiční klasifikace na rčení, ustálená přirovnání se srovnávacím výrazem jako, pořekadla, pranostiky a přísloví.

- **rčení** (různá úsloví), například *má za ušima, pálí mu to, hlava otevřená*;
- **ustálená přirovnání se srovnávacím výrazem jako** (*chytrý jako liška, jako slov v porcelánu, mění barvy jako chameleon*);
- **pořekadla** – Jedná se o frazémy s větným charakterem, které často shrnují zkušenosti lidí. Typický je pro ně radící až imperativní charakter. Marie Čechová poukazuje na leckdy až protikladný charakter některých pořekadel, například *ráno moudřejší večera* x *co můžeš udělat dnes, neodkládej na zítřek*.
- **pranostiky** – Jsou výroky, které se týkají roční doby nebo počasí v závislosti se zemědělskou prací. Některé pranostiky jsou spjaté s konkrétními dny (*Svatá Lucie noci upije a dne nepřidá – 13.12., Svata Anna, chladna z rána – 26.7.*).
- **přísloví** – Za přísloví zpravidla považujeme výpovědi dvousložkové s ustáleným obrazným pojmenováním. Jedna složka přísloví něco konstatuje a druhá složka výpovědi vyvozuje převážně mravní poučení (*Kdo jinému jámu kopá, sám do ní padá*). I zde autorka poukazuje na protikladné významy některých přísloví (*Mluvíti stříbro – mlčeti zlato* x *Líná huba holé neštěstí*.)

Zmíněné rozdělení a příklady výše uvedené autorka zařazuje do tradiční (lidové) frazeologie. Vedle toho druhu existuje frazeologie kulturní.

Frazeologie kulturní je převážně původu historického, například se jedná o frazémy antické (*Kostky jsou vrženy* – významné rozhodnutí), biblické (*mít na čele Kainovo znamení* – poznamenání špatného člověka). Dalším druhem kulturních frazémů jsou rčení cizojazyčná. Většinou se jedná o dvouslovná rčení, zvláště latinského typu: *in natura* (přírodní podoba), *in memoriam* (uctění památky), *ex post* (dodatečně).

Hranice mezi lidovou a kulturní frazeologií je pohyblivá.

I v současné době vznikají frazémy (*kouká jako bacil do lékárny*). Starší frazémy se obměňují nebo doplňují (*jet kosmickou rychlostí* dříve *jet plnou parou*; *Čistota půl zdraví – špína celý*.) (Čechová M., 2011, str. 66-67).

1.2.2 Frazeologie podle Josefa Václava Bečky

Josef Václav Bečka byl český jazykovědec, odborník převážně v oblasti stylistiky. Mezi jeho nejvýznamnější díla patří Česká stylistika a Slovník synonym a frazeologismů. Svoji ucelenou klasifikaci frazémů uveřejnil ve Slovníku synonym a frazeologismů.

Autor poukazuje na skutečnost, že frazeologismy se ustalují za určitých situací. Podle okolností vzniku rozlišujeme tři základní typy frazeologických obrátů:

- a) frazeologické obraty intenzifikační neboli zesilující
- b) frazeologické obraty verbalizační neboli slovesné
- c) frazeologické obraty konkretizační neboli rčení

Frazeologické obraty intenzifikační neboli zesilující

V komunikaci je velmi často pocíťována potřeba zesílit nebo zeslabit význam slov, tedy doplnit pojmenování o označení míry nebo intenzity. Často se míra označuje slovně, vznikají volná spojení slov (*Velmi dobře, má veliké zásluhy, málo odolný, vůbec tomu nerozumí*). V mluvené češtině prosté konstatování míry mnohdy nestačí. Vyjádření intenzity je spojeno s citovou expresivností, bývá nadnesené (*Má příšerný hlad. To je ukrutně drahé*). Tato volná intenzifikační spojení se blíží ustáleným frazeologickým obrátům. Mezi takové frazémy řadíme sousloví, v nichž se u jednoho slova ustálil intenzifikační význam, který je většinou obrazný.

U intenzifikačních neboli zesilujících frazeologismů Bečka uvádí tyto formy:

- a) slovní přirovnání (*krade jako straka*)
- b) větné přirovnání (*spal, jako když ho do vody hodí*)
- c) intenzifikace přídavných jmen, příslovcem (*mravenčí pile, slepě důvěřovat*)

- d) intenzifikace podstatným jménem (*po zuby ozbrojen*)
- e) intenzifikace větou účinkovou (*lže, až se mu od úst práší*)

Vhodná oblast pro používání intenzifikačních frazémů je lidová řeč². Může se objevit v uměleckém stylu, většinou zde funguje jako charakterizační znak postav, a to převážně v mluveném projevu (přímé řeči). Autor dále poukazuje na rozšíření frazeologického obratu *hluboký* v publicistickém směru (*hluboký obdiv, hluboká láska, prohlubovat míru poznání*). Lze nepochybně tvrdit, že míra používání frazeologických obrátů v publicistickém stylu významně vzrostla od vydání Slovníku synonym a frazeologismů v roce 1982. A to ve stejném smyslu jako píše J.V. Bečka – ve spojeních neobvyklých a mnohdy nevhodných.

Frazeologické obraty verbalizační neboli slovesné

Verbalizační frazeologický obrat je ustálené spojení slovesa s podstatným jménem. Verbum uvádí substantivum do dějového vztahu. V tomto spojení je potřeba brát konkrétní slovesa v přeneseném, nejčastěji obrazném významu. Spojení slov (slovesa i podstatného jména) bývá poměrně volné, sloveso plně neztrácí svoji významovou samostatnost. Drží si svůj původní dějový význam, pouze je zbavený konkrétnosti.

Autor uvádí nejčastější dějové vztahy, které se slovesnými frazeologismy vyjadřují:

- a) abstraktní majetnictví (*mít strach, mít dojem, mít přání*)
- b) abstraktní stav (*být v tísní, být podmínkou, být v rozpacích*)
- c) dostání se do stavu označovaného substantivem (*získat důvěru, dostat strach, dojít uznání*)
- d) dostání koho nebo co do stavu označovaného substantivem (*dodávat komu odvahu, dohnat koho k zoufalství*)
- e) způsobování stavu vyjádřeného substantivem, dělání toho, co vyjadřuje substantivum (*vyvolávat zmatek, dělat pokroky, konat povinnost*)
- f) dávání najevo, na vědomí to, co označuje substantivum (*projevit nedůvěru, podat důkaz*)
- g) překonání stavu vyjádřeného substantivem (*řešit problémy, rozptýlit obavy*)

² Slovník synonym a frazeologismů je z roku 1982. V současné lingvistice působí pojmosloví lidová řeč zastarale, jako vhodnější výraz působí hovorová čeština.

- h) činnost v souladu nebo v rozporu s tím, co vyjadřuje substantivum (*rušit klid, překročit zákon, zachovat klid*)
- i) změnu stavu vyjádřeného substantivem, a to kvantitativně (*zvyšovat napětí, prohlubovat rozpory*)
- j) nastávání jevu označeného substantivem (*hrozí nebezpečí, nastalo ticho*)

Verbalizační neboli slovesné frazeologismy jsou důležitou složkou repertoáru intelektuálních projevů. Na rozdíl od intenzifikačních frazeologických obrátů mají vysokou frekvenci v odborných a publicistických projevech.

Frazeologické obraty konkretizační neboli rčení

Rčení jako celek označuje skutečnost složeným pojmenováním nepřímým, a to buďto metaforickým, metonymickým nebo synekdochickým. Nejběžnější jsou rčení slovesná, která jsou ustálenou formou větného sdělení. Ke konkrétní skutečnosti je musíme přiřadit pomocí kontextu (*mlátit prázdnou slámu – Nech těch řečí, mlátíš jen prázdnou slámu.*). Mezi další druhy rčení patří substantivní, adverbialní a adjektivní. Zmiňované druhy nejsou tak časté, adjektivní rčení autor označuje za vzácné. Mezi rčení zařazuje ustálená přirovnání (*Má se jako nahý v trní*), pokud se nejedná o přirovnání intenzifikační. Některá lidová rčení ztratila svoji názornost (*Nevím, co má za lubem. Nechal mě na holičkách.*) a přesto jsou velmi frekventovaná.

Mnohá lidová rčení jsou charakteristická svoji expresivitou (*Straší mu ve věži. Jako slov v porcelánu*).

Česká rčení jsou typická tím, že i v dnešní době mezi nimi převládají rčení těsně spjatá s přírodou, rčení z venkovského prostředí a rčení související s náboženským životem.

Rčení je podstatnou složkou frazeologie, podle J. V. Bečky jsou početnější než ostatní dva jím uváděné druhy dohromady. Používají se v uměleckém a publicistickém stylu. Jsou nezanedbatelnou součástí mluveného jazyka. Pouze styl odborný a administrativní rčení nepoužívá. Autor rozlišuje tři vrstvy rčení: rčení běžná, lidová a knižní.

Mezi rčení autor volně přiřazuje **úslolí**. Úslolí vstupuje do věty nesnadno, jedná se o slovesné rčení, které tvoří celou větu (*padla kosa na kámen, pozdě bycha honit, už je ruka v rukávě*). Tyto spojení leží na hranici mezi rčení a příslovím³.

³ Přísloví tvoří větný celek sama o sobě. Můžeme říci, že do projevu vstupují jako citáty.

Poslední zmínka patří **okřídleným slovům**. Jedná se o citáty výroků, většinou slavných osobností nebo literárních výroků (*být či nebýt?, kostky jsou vrženy*).

1.2.3 Frazologie podle Františka Čermáka

František Čermák patří mezi nejznámější české jazykovědce, specializuje se na oblast lexikologie, lexikografie, sémantiky, morfologie a v neposlední řadě na oblast frazeologie a idiomatiky. Pod jeho vedením vznikl čtyřdílný Slovník české frazeologie a idiomatiky, který zachycuje soudobou českou frazeologii v celé šíři. Slovník nabízí nejen abecedně řazenou heslovou část, ale i komplexní informace o teorii frazeologie.

František Čermák rozřídil frazémy podle konstrukčních typů, a to na přirovnání, výrazy neslovesné, výrazy slovesné a výrazy větné. Podle tohoto rozdělení pojmenoval jednotlivé díly Slovníku české frazeologie a idiomatiky.

Přirovnání

„Přirovnání je ustálené a idiomatičké pojmenování sloužící k označení a hodnocení (především) podobnostního vztahu mezi jménem (substantivem), určeným v konkrétním kontextu, a předem daným modelem.“ (Čermák F., 2009, str. 487)

V kapitole Komponenty přirovnání rozebírá autor každou stránku komponentů odděleně. Formální stránka komponentů čtenáře informuje o frekvenci jednotlivých slovních druhů v přirovnání, o zastoupení slovních druhů na levé i pravé straně od formálního znaku (komparátoru) a variantnosti přirovnání. Sémantická stránka komponentů se zabývá významy přirovnání, převážně slovy, které se v přirovnání nejčastěji používají (konkrétní věci, zvířata, lidské profese, vlastní jména). V kolokační stránce komponentů autor rozděluje slova na kolokačně neutrální (*být tvrdý jako kámen, mít hlad jako vlk*) a monokolokabilní, to znamená, že jejich kolokabilita⁴ je silně omezená na kombinaci s několika málo slovy. V některých případech pouze na kombinaci s jedním slovem (*koukat jako svatá Dala, chodí jako hadrník, sedět jako oukropeček*). Tato slova ztratila svůj původní význam a vnímáme je jako celek přirovnání (Čermák F., 2009, str. 488-493).

⁴ Kolokabilita je Novým encyklopedickým slovníkem definována jako individuální formální a významová spojitelnost slova. Schopnost jazykového prvku kombinace s jiným jazykovým prvkem. Individuální realizace kolokability je kolokace.

Výrazy neslovesné

Frazémy neslovesné František Čermák rozděluje na nominální (jmenné) a relační. Do nominálních frazémů zařazuje frazémy substantivní, adjektivní, zájmenné, dále adverbialní (okolnostní) a některé číslovkové. Skupina relačních frazémů se skládá z frazémů prepozicionálních (předložkových), konjunkčních (spojkových), deiktických (převážně ukazovací a odkazovací zájmena) a partikulárních (částice) (Čermák F., 2009, str. 9).

Uvádíme některé příklady výrazů neslovesných ze Slovníku české frazeologie a idiomatiky, a to *každodenní chléb, druhé housle, odstrašující příklad*.

Výrazy slovesné

Výrazy slovesné jsou formálně značně různorodé, jejich jednotícím prvkem je textová funkce. Verbální frazémy fungují jako hotový predikát, kterému je v textu přiřazován subjekt. Společná funkce je jednotně vyznačována přítomností slovesného komponentu, který je v infinitivním tvaru. Definice, kterou uvádí František Čermák, zní: „*Za verbální frazém (idiom) lze obecně považovat každou aspoň binární kombinaci slovních forem (z nichž jedna je slovesná), která je anomální v tom, že aspoň jeden z jejích obou (více) diskrétních komponentů se v dané funkci a obvykle i významu vyskytuje právě v daném frazému (idiomu), popř. v několika málo dalších, obvykle strukturně svázaných.*“ (Čermák F., 2009, str. 1219)

Uvádíme některé příklady výrazů slovesných ze Slovníku české frazeologie a idiomatiky, a to *jít do tuhého, být na mizině, vymítat čerta ďáblem*.

Výrazy větné

Větné (propoziční) frazémy představují významný okruh vyjadřovacích prostředků na úrovni výroku, samostatné komunikace. Podle Františka Čermáka má oblast propozičních idiomů mnoho nepřesných tradičních názvů, například pranostiky, pořekadlo, přísloví, formule, říkanky, rozpočítadla, hříčky apod. Většina uživatelů jazyka má nejasnou představu, jaký je jejich význam. Rys, který dává propozičním frazémům jednotnou povahu, je již z názvu patrná propoziční funkce (větná povaha). Definice, kterou uvádí František Čermák, zní: „*Propoziční frazém (a idiom) je tedy každá aspoň binární ustálená kombinace slovních tvarů větné povahy, která je anomální v tom, že aspoň jeden z jejích diskrétních komponentů se v dané funkci a obvykle i významu vyskytuje jen v daném frazému (idiomu), popř. v několika málo dalších, obvykle strukturně svázaných.*“ (Čermák F., 2009, str. 1241)

Oblast větných frazémů je nejbohatší a nejrozsáhlejší oblastní české frazeologie (vedle frazémů verbálních) (Čermák F., 2009, str. 1241-1242).

Uvádíme některé příklady větný výrazů ze Slovníku české frazeologie a idiomatiky, a to *Pozdravit je slušnost, odpovědět povinnost. Co mám s tebou dělat. Pamatuj na zadní kolečka.*

1.2.4 Srovnání pojetí klasifikace frazeologie podle různých autorů

Každý autor přistupuje k pojetí frazeologie a její klasifikace z jiného pohledu.

Marie Čechová rozděluje frazeologii tradičně a pro neodborné čtenáře srozumitelně. Příhodné je rozdělení frazémů na lidové a kulturní frazémy. Jako příklady autorka uvádí známé a frekventované frazémy. Domníváme se, že právě z tohoto důvodu z pojetí frazeologie Marie Čechové vychází řada učebnic pro základní školy a nižší stupně gymnázií a jejich typizace frazémů.

Josef Václav Bečka frazeologické obraty dělí podle okolnosti vzniku, rozdělení je smysluplné, i pro neodborné čtenáře snadno pochopitelné.

Pojetí frazeologie Františka Čermáka je nejnovější, nejpropracovanější a velmi vědecky pojaté. Užitečnost tohoto slovníku (převážně teoretické části) je vhodná pro výzkumy a různé studie zaměřující se na formu (tj. konstrukční typy frazémů). Autor usiluje o všestranný a detailní popis frazeologie, což se mu podle našeho mínění podařilo, ale domníváme se, že pro nezavěčeného čtenáře musí být těžké se v této teorii orientovat.

1.3 Frazeologie ve vzdělávání

Marie Čechová ve své publikaci *Řeč o řeči* (2012) poukazuje na proměnlivost cílů vyučování v České Republice. Na počátku 20. a 30. let se v učebnicích Českého jazyka často vyskytují pořekadla, rčení nebo přísloví. Jedním z vysvětlení je, že právě frazeologické jednotky podporují vyhocenou didaktizaci všech učebních textů. Hlavním cílem tehdejších autorů učebnic bylo mravní poučení žáků. Jako další důvod uvádí ovlivnění učebnic agramatickým⁵ pojetím vyučování českého jazyka. Oba tyto jevy vedly k tomu, že se v učebnicích českého jazyka vyskytovala řada cvičení věnující se frazeologii (mechanické opisování, transformační úkoly, cviky s frazeologickými jednotkami atp.).

V učebnicích z období 50.-70. let Marie Čechová shledává sporadický výskyt frazeologických jednotek. Poukazuje na skutečnost, že ve zmíněném období ležela frazeologie mimo centrum pozornosti lingvistiky. Tato skutečnost se mohla promítnout při tvorbě učebnic ze zmiňovaného období. Dochází k proměně vyučovacích cílů, jak už jsme zmínili, ve 20. a 30. letech ve vyučování převažuje zaměření na mravní poučení žáků. Postupně dochází k proměně, ve vyučování je požadován tzv. spisovný jazyk neutrální, nepříznačový a bez expresivity⁶. Frazeologické jednotky jsou expresivní, příznačové a uplatňují se především v hovorové oblasti. Jsou vhodné pouze pro určité slohové styly (např. publikační styl, prostě sdělovací styl, umělecký styl atp.). Nehodí se pro neutrální spisovný jazyk, který byl v 50.-70. letech vyučovacím cílem. Marie Čechová poukazuje, že frazeologickou problematikou se zabývají více středoškolské učebnice. Ovšem žádná z učebnic se nezabývá frazeologií soustavně, podle Čechové se probírala v rámci nauky o slově. K soustavnému probírání dochází až ve středoškolských učebnicích vydávaných od r. 2000 (Čechová M., 2012, str. 105-107).

Marie Čechová ve svém výzkumu aplikovaném v 80. letech a opakovaném v letech 2001-2003 dochází k několika závěrům. Mnohé tradiční frazémy se dostávají z podvědomí žáků a studentů. Zvláště ty, které jsou spojeny s dobovými sociálními podmínkami. Naopak se objevuje mnoho nových frazémů, které neustále vznikají. Výsledky výzkumu nejsou úplně uspokojivé. Přestože mnoho studentů prokázalo znalost tradiční lidové frazeologii, u ostatních typů frazeologických jednotek byla znalost slabší. Čechová poukazuje na potřebu využívání frazémů při běžné komunikaci

⁵ Agramatické pojetí vyučování českého jazyka odmítá soustavné jazykové vzdělání na nižším stupni škol. Spisovné vyjadřování má být pěstováno mluvními cviky založenými převážně na nápodobě.

⁶ Expresivita - Lexikální výrazový prostředek vyjadřující citový, hodnotící a volní vztah mluvčího ke sdělované skutečnosti. (Nový encyklopedický slovník češtiny online)

a nutnost soustavněji se problematice ve výuce věnovat (Čechová M., 2012, str. 118-119).

2 PRAKTICKÁ ČÁST

2.1 Analýza frazeologie v učebnicích českého jazyka

Tato kapitola se snaží o analyzování tématu frazeologie v některých učebnicích českého jazyka. Učebnice jsou pro výuku na základní škole nepostradatelné. Mají velký vliv na zkvalitnění výuky. Z mnoha výzkumů vyplývá, že zlepšení učebnic má větší vliv na kvalitu výuky než vzdělání učitelů (Kalhous Z., 2002). Žák se při práci s učebnicí zároveň učí pracovat s knihou jako zdrojem informací.

Považujeme za důležité si prvně definovat pojem učebnice. Definic pojmu učebnice je celá řada, obsahem si jsou velmi podobné. Například:

„Druh knižní publikace uzpůsobené k didaktické komunikaci svým obsahem a strukturou. Má řadu typů, z nichž nejrozšířenější je školní učebnice. Ta funguje: 1. Jako prvek kurikula, tj. prezentuje výsek plánovaného obsahu vzdělávání; 2. Jako didaktické prostředek, tj. je informačním zdrojem pro žáky a učitele, řídí a stimuluje učení žáků.“ (Průcha, Walterová, Mareš, 2013, str. 323)

„Moderní učebnice je komplexní vzdělávací materiál, a to nejen na papíře, ale dnes stále častěji v digitální podobě, který obsahuje vedle verifikovaných a pečlivě vybraných základních informací úměrných věku dítěte hlavně a zejména pracovní prostředí pro moderní didaktické postupy. Právě didaktická složka, na jejíž případě se podílí tým odborníků, odlišuje kvalitní učebnici od toho, co může vytvořit jediný učitel, či od toho, co lze najít bezplatně na internetu.“⁷ (Jiří Fraus⁸, 2015)

Učebnice patří mezi základní didaktické pomůcky. Mohlo by se zdát, že v dnešní moderní technické době je používání učebnic zastaralé. Učebnice musí stále častěji konkurovat technickým didaktickým pomůckám, prezentacím, multimediálním programům a internetu. Výhodou klasické tištěné učebnice je její finanční dostupnost, přenositelnost a nezávislost na technickém zařízení. Nezávislost na technickém zařízení vnímáme jako nejpodstatnější. V praxi na školách výpadky elektriny z nejrůznějších důvodů nejsou neobvyklé, z toho důvodu se domníváme, že tato nezávislost je velkým kladem.

⁷ Dostupné na internetových stránkách nakladatelství Fraus, a to <https://www.fraus.cz/cs/o-nas/napsali-o-nas/co-je-to-vlastne-ucebnice-10393>, rozhovor se zaměřuje na otázku: Co je to vlastně učebnice?

⁸ Jiří Fraus je zakladatelem největšího učebnicového nakladatelství v České Republice. Náklad se nezaměřuje pouze na tištěné podoby učebnic, ale snaží se o inovace ve vzdělání – hlavně v oblasti interaktivního vzdělávání a zavádění nových metod do vyučování ve školách.

2.1.1 Postup analýzy jednotlivých učebnic

Při analýze tématu frazeologie v jednotlivých učebnicích jsme sledovali, jakým způsobem učebnice pracují s teorií, zda používají definice z oblasti frazeologie a idiomatiky, jaký postup předávání znalostí z frazeologie žákům nabízí. Z tohoto důvodu bylo potřeba zmapovat i způsob, jakým se k tématu učebnice dopracovává – s jakými pojmy se žáci seznámí, než se zaměří na frazeologickou problematiku. Proto představujeme skladbu celého tematického celku, v němž je mimo jiné zahrnuto i učivo o frazeologii. Zaměřili jsme se na množství a pestrost cvičení k danému tématu a jaké typy úkolů učebnice předkládají k výběru. Téma frazeologie se objevuje v učebnicích pro 7. ročník základních škol a nižšího stupně gymnázií, v rámci kapitol o významu slov.

2.1.2 Učebnice nakladatelství Alter

Nakladatelství Alter působí na českém trhu učebnic již od roku 1990. Zaměřuje se na učebnice českého jazyka a zeměpisu. Obě tyto řady mají učebnice pro 1. stupeň, 2. stupeň základních škol a nižší ročníky víceletých gymnázií. Nakladatelství se zabývá i doplňkovým didaktickým zbožím, jako jsou demonstrační pomůcky⁹ pro školy (např. nástěnné přehledy učiva), pomůcky pro žáky (např. Kartičky slovních druhů, Kartičky vyjmenovaných slov), výukové programy a elektronické podoby tištěných učebnic.

Nakladatelství Alter nemá jednu učebnici pro výuku Českého jazyka, která by zahrnovala všechny disciplíny českého jazyka a literatury, ale učebnice jsou rozděleny do 3 dílů, a to 1. díl Učivo o jazyce - Máme rádi češtinu, 2. díl Komunikační a slohová výchova a 3. díl Pracovní sešit - Přehledy, tabulky, rozbory, cvičení.

2.1.2.1 Analýza frazeologie v učebnici nakladatelství Alter, Český jazyk 7 (Máme rádi češtinu)

Analyzovali jsme učebnici Českého jazyka díl 1. Učivo o jazyce (2. vydání 2013), jedná se o zjednodušenou a zmodernizovanou variantu stávající učebnice Český jazyk 7 (1. vydání). Učebnici upravil kolektiv autorů pod vedením Miroslavy Horáčkové. Obsah učebnice z roku 2013 je zestručněn, změnila se struktura textu a učebnice je přehlednější. Pro motivaci žáků byly vloženy texty Ivana Klímy¹⁰.

Formát učebnice je malý (165x230 mm), vazba měkká, počet stránek 116.

Frazeologie se zde objevuje v tematickém celku *Nauka o významu slov*, tento tematický celek je rozdělen na kapitoly (*Slovo a sousloví, Slova jednoznačná a mnohoznačná, Homonyma, Synonyma, Antonyma, Termíny*). Tematický celek *Nauka o významu slov* je situován ke konci učebnice (předposlední tematický celek), podle učebnice by se měl vyučovat ke konci školního roku.

Nauka o významu slov začíná v učebnici nakladatelství Alter kapitolou *Slovo a sousloví*. Na začátku tematického celku je krátký text, obsahem textu je krádež peněženky. Pod textem je zadání debaty o názorech žáků nad jakoukoliv krádeží - tento

⁹ Demonstrační pomůcky jsou určeny k předvedení určitého jevu nebo procesu. Mají plnit funkci vzdělávací, demonstrační, dále mají principy názornosti, aktivace myšlenkové činnosti, stimulace pozornosti atd. Může se jednat např. o plnicí tělesa, nástěnné obrazy, demonstrační obrázky, pexesa, trenažéry atp.

¹⁰ Ivan Klíma (vlastním jménem Ivan Kaudes) je český spisovatel a dramatik. Spolu s Milanem Kunderou se stal jedním z nejpřekládanějších autorů české beletrie. Jeho kvality byly v roce 2010 potvrzeny cenou Magnesia Litera za knihu *Moje šílené století*.

proces během vyučování můžeme zařadit k podpoře klíčových kompetencí¹¹ nebo probrání průřezového tématu¹².

V textu jsou modře zdůrazněna některá slovní spojení. V prvním cvičení mají žáci vytištěná slovní spojení přečíst, vysvětlit jejich význam a pokusit se věty přeformulovat tak, aby neobsahovaly obrazné vyjádření. V následujícím cvičení mají u vybraných slov určit slovní druhy, slovní i mluvnický význam. Posledním úkolem je shrnout, co všechno vědí o významu slov a doplnit si příklady.

Na konci stránky je tabulka, která definuje slovo, slovní význam, mluvnický význam. Po definici tabulka nabízí několik příkladů a informuje žáky, kde významy slov hledat, a to *Slovní význam českých slov uvádí Slovník spisovné češtiny (SSČ) (Český jazyk 7 – Úvod o jazyce, 2013, str. 85).*

Začátkem další stránky je tabulka s definicí pojmů slovo, sousloví a slovní zásoba. Definice jsou psané v celých větách a ucelených odstavcích. Strukturaci textu zajišťují různé barvy – červená klíčová slova, modrá příklady.

Pod tabulkou jsou různá cvičení pro opakování slovního významu, určení sousloví a volného spojení nebo rozdělení slov na spisovná, hovorová a nespisovná. Posledním opakovacím cvičením je uvádění příkladů víceslovných pojmenování, a to v názvech měst a obcí nebo odborných názvech.

Následuje významná tabulka s poučením, o tom, že *některá sousloví mohou mít obrazné významy, které nesouvisí s významem jednotlivých slov, např.: zlatý déšť nesouvisí s deštěm, ale jde o pojmenování žlutého keře* (Český jazyk 7 – Úvod o jazyce, 2013, str. 87). Tabulka nabízí rozdělení ustálených víceslovných pojmenování, a to rčení, pořekadla, přísloví a pranostiky. Tyto jednotlivé pojmy jsou pomocí definice vysvětleny a jsou k nim uvedeny příklady, pro lepší orientaci žáků.

Když se žáci pracující s touto učebnicí seznámí s teorií, mohou se zaměřit na následující čtyři cvičení, ve kterých si osvojenou informaci mohou vštípit. V prvním cvičení pod zmíněnou tabulkou mají žáci vysvětlit obrazné významy sousloví a pak je užít ve větách. Výrazy jsou známé, např. *husí kůže, vraní oko, zakázané ovoce atp.* Další dvě cvičení se zaměřují na doplňování chybějících částí známých rčení (např. *Vzal nohy na _____*.) a vysvětlení významu lidových rčení, které žáci mají použít ve vhodném kontextu.

¹¹ Klíčové kompetence (KK) jsou souhrnem dovedností, znalostí, vědomostí, hodnot a postojů důležitých pro rozvoj osobnosti a uplatnění člověka v každodenní společnosti.

¹² Průřezové téma je součástí výuky na základních typech škol. Jedná se o témata, která jsou aktuální, problémová a je potřeba s nimi žáky seznamovat. Nemusí být zastoupena v každém ročníku, ale je potřeba je u všech žáků probrat.

Kolektiv autorů v této učebnici volně přiřazuje cvičení s přirovnáním. V učebnici nikde není tento specifický typ frazému vysvětlen, pouze se objeví cvičení se zadáním: *Vysvětlete, co vyjadřují tato přirovnání*¹³ (Český jazyk 7 – Úvod o jazyce, 2013, str. 87).

Posledním úkolem, který žáci dostanou v rámci první podkapitoly *Slovo a sousloví*, jsou didaktické otázky, které shrnují probrané učivo. Zeleně jsou zvýrazněná klíčová slova, se kterými žáci během kapitoly pracovali.

2.1.2.2 Závěrem k analýze frazeologie v učebnici Český jazyk 7 (Máme rádi češtinu)

Učebnice nakladatelství Alter jsou praktické. Po obsahové stránce se domníváme, že jsou informace v učebnici podány srozumitelně, definice jsou psány formou souvislého textu a jsou doplněny mnohými příklady. Úkoly a cvičení jsou zadány zřetelně, kolektiv autorů chce, aby žáci rozuměli významu.

Grafická stránka učebnice nás neoslovila. Učebnice je nepřehledná, působí stroze, vyskytuje se velmi málo obrázků (v kapitole Slovo a sousloví je jeden obrázek). Učebnice nemotivuje, neobjevují se informace a zajímavosti navíc. Cvičení a zadané úkoly jsou monotónní. Nedovolují žákům kreativní zpracování.

V učebnici je mnoho teorie a málo cvičení či doprovodných úkolů. Tabulky vysvětlující novou látku jsou příliš velké, informace v nich jsou obsáhlé a žáci na první pohled nemohou vědět, které informace jsou důležité a které naopak nikoliv. Chybí nám poznámkový aparát nebo postranní lišta, kde by doplňující informace byly podány žákům pravděpodobně lépe.

Nakonec bychom rádi zmínili, že se nám nejeví jako vhodné zvolení modré barvy jako hlavní barvy textu jednotlivých cvičení. Většina psacích potřeb na trhu jsou modré barvy a během doplňování může žákům text splývat. V případě různých specifických poruch¹⁴ učení to může být zásadní problém.

¹³ Žáci jsou s pojmem přirovnání seznámeni již na 1. stupni základních škol, přesto se domníváme, že by bylo vhodné, kdyby bylo přirovnání znovu připomenuto a vysvětleno.

¹⁴ Specifické poruchy učení (dále SPU) jsou různé poruchy, které se objevují a mají vliv v rámci vzdělávacího procesu. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy předpokládá, že v běžné školní třídě je 3%-4% žáků s SPU, pedagogové uvádí, že takových dětí je až 20%.

2.1.3 Učebnice nakladatelství Fraus

Nakladatelství Fraus je největším nakladatelstvím, které se zaměřuje na náklad učebnic, v České Republice. Zaměřuje se i na inovace ve vzdělávání, patří mezi propagátory interaktivní výuky a nových metodních postupů při výuce na našich školách. Do jejich produkce jsou zařazeny i knihy, které se snaží vyjít vstříc alternativním způsobům vzdělávání. Stěžejní část nákladu tvoří řady tištěných učebnic, vzdělávacích materiálů a interaktivních učebnic. Podílí se i na řadě dlouhodobých projektů, které mají pomoci českému vzdělávání.

Učebnice a pracovní sešit byly vydány roku 2004 nakladatelstvím Fraus a vytvořeny autorským kolektivem pod vedením Zdeňky Krausové a Heleny Chýlové. V roce 2012 byly učebnice vydány znovu pod označením učebnice nové generace, tato inovace není příliš rozsáhlá. Objevuje se změna některých textů za modernější, drobné grafické úpravy. Podstatným rozdílem je vložení více opakovacích cvičení a prostor pro procvičování žáků.

Do oddílu *Nauka o významu slov* (pod kterým je oblast frazeologie) přidali kapitolu *Slova s časovým příznakem*.¹⁵

Myslíme si, že úpravy v nové generaci učebnic od nakladatelství Fraus nejsou natolik markantní, aby přiměly jednotlivé školy, které jejich učebnice používají, k nakoupení nových vydání.¹⁶

2.1.3.1 Analýza frazeologie v učebnici nakladatelství Fraus, Český jazyk 7

Pro analýzu jsme si zvolili 1. vydání učebnice Český jazyk pro 7. ročník základních škol a nižších ročníků gymnázií, to znamená vydání z roku 2004. Frazeologie se zde objevuje v tematickém celku *Nauka o významu slov* (str. 7-28). Tematický celek je rozdělen do kapitol, a to: *Význam slova; Slova jednoznačná a mnohoznačná; Slovo a sousloví, rčení; Synonyma a homonyma; Slova citově zabarvená a Odborné názvy*. Kolektiv autorů nakladatelství Fraus (na rozdíl od nakladatelství Alter) téma významu slov situuje jako první tematický celek v učebnici, měl by se probírat na začátku školního roku.

První kapitola se věnuje významu slov. Na začátku kapitoly je v tabulce vysvětlen rozdíl mezi významem lexikálním a gramatickým. Následují cvičení k procvičování významu slov. Učebnice pracuje se slovníkem a to se Slovníkem

¹⁵ Vložili kapitoly i do jiných oddílů, ale v rámci cílu této práce se nám tyto informace zdají irelevantní.

¹⁶ Mluvíme pouze o učebnicích Českého jazyka, ostatní učebnice nakladatelství Fraus jsme neanalyzovali a nechceme naše hodnocení zobecňovat.

spisovné češtiny – v textu učebnic označen jako SSČ¹⁷. Učence se pomocí cvičení snaží v žácích upevnit jednotlivé významy slov. Učebnice v podkapitole č.2 postupuje k jednoznačným a mnohoznačným slovům. Pracuje s praktickou tabulkou, kde tyto pojmy vysvětluje a přidává k nim příklady. Tabulka je graficky strukturovaná, objevuje se tučné písmo a změny barev písma k zvýraznění důležitých informací. Následují různé druhy cvičení k tomuto tématu.

Kapitola 3. *Slovo a sousloví, rčení* nás zajímá nejvíce. Na začátku této kapitoly je krátký text *Pěvci*. V textu jsou podtržené výrazy (př. *sýkora pěnkava, našich lesích*), autoři se ptají, zda žáci dokážou odpovědět na otázku: *Jaký je rozdíl mezi podtrženými výrazy?* Pod textem, ke kterému jsou přiřazené i tematické obrázky, se objevuje tabulka, která přibližuje pojmenování jednoslovná a víceslovná. Víceslovná pojmenování jsou rozdělena na sousloví a rčení. V této tabulce se za rčení v závorce objevuje výraz frazémy.¹⁸ Tabulky jsou pro lepší pochopení doplněny příklady. V rámci tabulky se objevuje i teorie základních pojmů. (*Nerozdělitelnému ustálenému spojení slov, které má jeden význam, říkáme sousloví, např. vrabec obecný, chlorid sodný... Jednotlivá slova sousloví nelze nahrazovat synonymy (např. velmi krátké vlny – slovo velmi nelze nahradit slovem velice)*) (Český jazyk 7, 2004, str. 13).

Následující cvičení se zabývají souslovím. Učebnice předkládá text, ve kterém jsou podtrhané výrazy, které žáci mají analyzovat, mají určit, jestli se jedná o sousloví, či nikoliv. Dále u podtržených slov mají určit mluvnické kategorie. Učebnice nabádá žáky k samostatnému vzpomínání na sousloví, s těmito souslovími následně mají žáci utvářet věty nebo se pokusit o přiřazení k vědním oborům. Následující cvičení nabízí dvanáct podstatných jmen, které mají vhodně doplnit, následně z nich vytvořit sousloví a volné spojení slov. Učebnice nabízí přehlednou tabulku, do které mají tvořit. První výraz je v učebnici vyplněný a uvedený jako příklad. Po vyplnění mají žáci tyto výrazy použít ve větách.

Po procvičení podle základního schématu učebnice zařazuje další tabulku. Informuje o obraznosti některých slovních spojeních a to následovně: *Některá sousloví (podobně jako některá slova) mají význam obrazný. Např. bílá vrána = něco výjimečného, nějaká zvláštnost; ječné zrnko = hnisavý zánět na očním víčku – podobá se obilnému zrnku* (Český jazyk 7, 2004, str. 15). Pod touto tabulkou je cvičení k upevnění

¹⁷ Př.: cvičení č.1. - „*Uvedená slova vyhledejte ve SSČ a seznamte se s jejich věcným významem.*“ (Český jazyk 7: učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia., str.7, 2004)

¹⁸ V naší analýze jsme porovnávali řadu učebnic, ale výraz frazém se objevil pouze u nakladatelství Fraus a Taktik. V jiných učebnicích se tento výraz žákům vůbec nenabízel. Ani v poznámkovém aparátu nebo příklad pro zajímavost. Výraz frazémy v závorce za rčením může vzbuzovat polemiku. Tyto výrazy se zcela nepřekrývají, ale pro lepší srozumitelnost žáků v 7. třídě si myslíme, že je označení vhodně použité.

získaných informací. V postranní liště¹⁹ je přidána poučka o frazému. (*Ustáleným spojením slov s obrazným významem říkáme frazeologická spojení = frazémy.*) Tato informace se nám jeví jako podstatná. Žáci by měli vědět, že se ustálená spojení označují pojmem frazém/frazémy, pokud budou chtít vyhledat význam nějakého ustáleného slovního spojení, musí použít frazeologický slovník. V případě že výraz frazém neznají, může pro ně být označení slovníku matoucí.

Ve chvíli, kdy jsou žáci seznámeni s pojmem frazémy, dochází k jejich rozdělení. Rozčlenění nám poskytuje schematická tabulka. Podobně jako učebnice od jiných nakladatelství nás kolektiv autorů nakladatelství Fraus seznamuje se základním rozdělením: rčení, přísloví, pořekadlo (Například učebnice Alter nabízí v rozdělení také pojem pranostika). Schéma tabulky je pro všechny typy frazémů stejné (pojem, stručná definice, příklady). V postranní liště je doplňující otázka zaměřená na nenásilné zařazování mezipředmětových vztahů. „*Víte, jak dopadli sedláci u Chlumce? V kterém roce se událost odehrála?*“²⁰ Učitel může rozvinout konverzaci na toto téma nebo se zkusit zeptat žáků, která podobná slovní spojení znají.

Následuje série cvičení zaměřená na význam, tvorbu či doplnění rčení. Cvičení mají didaktický charakter a mají upevnit získané vědomosti žáků. První cvičení je zaměřené na význam a vysvětlení jednotlivých rčení. Kolektiv autorů používá frekventovaná a známá rčení, která by žákům neměla dělat závažnější potíže, např. *Cítí pevnou půdu pod nohama, Vodí nás za nos.*²¹ V dalším cvičení mají žáci sami vytvořit rčení s uvedenými slovy. Jedná se o slova označující části lidského těla, a to pata, hlava, noha, oko, ruka, jazyk a srdce. Cvičení je kreativní a umožňuje žákům podělit se o své vlastní zkušenosti. Forma vypracování úkolu není specifikována, záleží na učiteli a jeho kreativě, jakým způsobem cvičení žáci splní. V poslední cvičení (*Vyjádřete pomocí rčení, přísloví nebo jiných ustálených obrátů, např. přirovnání, že je někdo*) žáci mají popsat ustáleným slovním spojením vybranou vlastnost člověka, např. chytrost, zbabělost, rozvážnost atd.

Následující 3 kapitoly jsou pro naši analýzu irelevantní, potřebovali jsme pouze zdokumentovat proces, jak se učebnice dostává k tématu frazémy/rčení. A následně jakým způsobem se tématem zabývá.

¹⁹ Postranní lišta slouží k důležitým informacím. Někdy jsou tyto informace nástavbové nebo doplňující. Žáci je nemusí ovládat, ale pouze o nich vědět. V postranní liště se objevují symboly, které žáci znají (Např. *červená pastelka = cvičení na doplnění, vypsání*).

²⁰ U příkladů pořekadel se objevuje ustálené spojení „*Dopadli jak sedláci u Chlumce.*“

²¹ Frazém *Vodí nás za nos* je v učebnici vyobrazen i graficky. V žácích tato názorná ukázka pravděpodobně zanechá větší stopu než klasické psané texty.

2.1.3.2 Závěrem k analýze frazeologie v učebnici Český jazyk 7

Celkově hodnotíme učebnici nakladatelství Fraus jako velmi zdařilou. Graficky je zpracována precizně, důležité informace jsou schematicky sepsány v tabulkách, pracují s různými typy a barvami písma. Každý tematický celek a jeho kapitoly jsou zdařile graficky odděleny. Žáci si díky tabulkám osvojí základní pojmy, dozví se teoretické definice a s těmito vědomostmi nadále pracují v hodině. Doplnující obrázky jsou vhodné, není jich příliš a neodvádí pozornost od tématu. Chtěli bychom vyzdvihnout časté odkazy k mezipředmětovým vztahům. Kladně hodnotíme dodržení didaktické zásady prezentace učiva od jednoduššího ke složitějšímu. Úkoly a cvičení v tomto tematickém celku (*Nauka o významu slov*) jsou kreativní. Žáci často mění aktivitu a učiteli je dán dostatečný prostor k obměnám cvičení. Není přesně definované, jakou formou zadané cvičení a úkoly splnit.

Kolektiv autorů vybírá příklady vhodně, jedná se o jednodušší, frekventované a poměrně známé frazémy.

U teoretického rozdělení typů frazémů chybí (například oproti učebnicím Alter) zařazení pranostiky. Pranostiky jsou součástí naší lidové kultury a domníváme se, že je potřeba, aby žáci znali a dokázali správně zařadit a ovládat jejich věcné významy. Pro lepší práci žáků by bylo vhodnější, kdyby místa pro písemné odpovědi byly větší.

2.1.4 Učebnice nakladatelství Nová škola

Nakladatelství Nová škola vydává učebnice a pracovní sešity pro základní školy a nižší stupně gymnázií. K tištěným učebnicím nabízí také multimediální a interaktivní učebnice. Mezi jejich priority patří rozvíjení tvořivého myšlení žáků, logiky, komunikace a podpory samostatného řešení úkolů. Vedle tištěných a elektronických učebnic nakladatelství vydává řadu didaktických pomůcek, převážně zaměřených na žáky prvního stupně základních škol. Učebnice Český jazyk mají pro každý ročník samostatnou učebnici, kterou doplňují dva díly pracovních sešitů. Učebnice i pracovní sešity jsou formátu A4²².

Učebnice ve svém úvodu zdůrazňuje práci s mezipředmětovými vztahy, průřezovými tématy, dbá na rozvoj klíčových kompetencí a podporu skupinové práce. V uvozujících částech učebnice kolektiv autorů přikládá vysvětlení symbolů, se kterými se během práce s touto knihou žáci setkají, např. *skupinová práce, práce s internetem, zajímavost, mezipředmětové vztahy*²³. Učebnice jsou rozděleny do tematických celků, které obsahují teorii a dostatečné množství cvičení, pomocí nichž si žáci mohou zopakovat získané dovednosti a vědomosti. Pravidelně jsou zařazovány různé testy a jazykové rozbory, které přispívají k cyklickému opakování probíraného učiva.

2.1.4.1 Analýza frazeologie v učebnici nakladatelství Nová škola, Český jazyk pro 7. ročník

K analýze jsme si zvolili učebnici Český jazyk, pro 7. Ročník (2. aktualizované vydání, 2014). Učebnice je vytvořená v souladu s RVP ZV. Její autorkou je Jaromíra Kvačková. Frazeologie je zastoupena v kapitole III. *Význam slova a nauka o slovní zásobě* (str. 57 – 70). V učebnici se jedná o třetí tematický celek, na základních školách by měla být probíraná v 1. pololetí. Tematický celek *Význam slova a nauka o slovní zásobě* je rozdělena do tří kapitol (1. *Význam slov*, 2. *Stavba slova a slovtvorný rozbor*, 3. *Slovní zásoba*), které jsou dále rozděleny do podkapitol. Frazémy jsou zastoupeny v první 1. podkapitole *Význam slov*, která je dále členěna na tyto menší tematické celky:

Slovo, sousloví, rčení

Slova jednoznačná a mnohoznačná

Synonyma, antonyma, homonyma

Odborné názvy

²² Rozměry v mm A4 - 210 x 297 mm.

²³ U mezipředmětových vztahů je v rámečku vždy vyobrazena zkratka předmětu, kterého se mezipředmětový vztah týká. Pomáhá žákům se lépe orientovat a přiřazovat si k sobě získané informace.

Test č.12²⁴.

Podkapitola *Význam slov* začíná tabulkou, která definuje pojem *slovo*. Tabulka žáky seznamuje s definicí slova, jeho znaky a funkcí. Vysvětluje význam slova, který rozděluje na věcný a mluvnický. Po teoretické části nabízí příklady pro lepší pochopení žáků. (Např. *Pampeliška • věcný význam – luční květina se žlutým květem • mluvnický význam – podstatné jméno, rod ženský, č.j., pád 1.*) (Český jazyk pro 7. ročník, 2014, str. 57).

Následují dvě cvičení k procvičení mluvnického a věcného významu. V prvním mají žáci u vybraných slov určit oba významy a v druhém mají věcný význam ověřit pomocí slovníku. Tento typ cvičení hodnotíme kladně, žáci by se měli během hodin českého jazyka učit pracovat s různými slovníky. Domníváme se, že pokud k práci se slovníky nabádá přímo učebnice, je větší pravděpodobnost, že bude slovník při vyučovací hodině použit.

Po praktických cvičeních je zařazena schematická tabulka, která rozděluje slova podle věcného významu na nadřazená, podřazená a souřadná. Každý pojem je vysvětlen a jsou k němu uvedeny příklady. V samostatné, přesto související tabulce, je grafické znázornění slov podle jejich významových souvislostí. K tabulkám jsou přiřazeny dvě cvičení, která mají získané znalosti pomocí praxe prohloubit.

Po osvojení znalostí věcného a mluvnického významu se žáci seznamují s pojmem sousloví. K vysvětlení pojmu učebnice opět nabízí tabulku, ve které je v několika bodech pojem vysvětlen. Definuje sousloví jako ustálené spojení dvou nebo více slov, které má jeden věcný význam. Upozorňuje žáky, že některé sousloví mohou mít obrazné významy, a to *samostatná slova mohou mít jiný význam než jejich spojení (černá ovce - výjimka, tvrdý oříšek – problém)* (Český jazyk pro 7. ročník, 2014, str. 58). Zmiňuje možnost dvouslovné pojmenování nahradit jednoslovným (*anglický jazyk – angličtina*), zároveň upozorňuje, že většinou tyto slova nepatří do spisovné češtiny (Český jazyk pro 7. ročník, 2014, str. 58).

Pro procvičení získaných znalostí následuje cvičení, které nabízí jednotlivé věty, ve kterých mají žáci určit, jestli se jedná o volné spojení slov nebo sousloví. V dalším cvičení žáci opět pracují se slovníkem, mají vybrané sousloví nahradit jednoslovným

²⁴ Učebnice nakladatelství Alter za každým probraným tematickým celkem nabízí test, který tento probraný celek má zopakovat. Následně na konci každé velké kapitoly nabízí komplexní test, který v sobě zahrnuje veškeré probrané učivo v dané kapitole.

pojmenováním a jeho spisovnost ověřit ve slovníku. Cvičení nabízí sousloví jako *slepé střevo, kruhový objezd, obchodní dům*.

Cvičení číslo 7 na 58. stránce je na první pohled graficky oddělené. Jedná se o tabulku, která v jednom sloupci nabízí přídavná jména a ve druhém sloupci jména podstatná. Úkolem žáků je přiřadit k sobě přídavné a podstatné jméno tak, aby utvořila známá ustálená spojení, např. *vlašský, turecká, španělský, ořech, káva, ptáček*. Vzniklá známá spojení mají přepsat do sešitu a zdůvodnit jejich pravopis. Domníváme se, že zadání by mohlo být lépe vyjádřeno. V tomto podání („...*Ta přepište správně do sešitu a pravopis zdůvodněte.*“) musí učitel žákům vysvětlit, že pravopisem se myslí problematika velkých písmen. S tím souvisí problém označení ustáleného spojení – nemůžeme ztotožňovat ustálená slovní spojení s *proprii*²⁵. Ve sloupcích jsou spojení, která jsou obecná (např. *vlašský ořech, americké brambory, ostravská klobása*), ale i *propria* (*Pražský hrad, Petřínská rozhledna*). Mezi základní didaktické zásady patří jasné zadání úkolů pro žáky, žákům se neustále opakuje, aby zadání četli pozorně, ale je potřeba jej i správně zformulovat. Domníváme se, že pro žáky by bylo pochopitelnější, kdyby v zadání bylo zdůrazněno, o jaký pravopis se jedná, např. („...*Ta přepište správně do sešitu a pravopis velkých písmen zdůvodněte.*“).

Následuje schematická tabulka, která zařazuje mezi ustálená slovní spojení přirovnání, rčení a přísloví. Každý pojem je definován a jsou k němu přiřazeny příklady, důležité informace jsou tučně zvýrazněny. Na rozdíl od učebnic nakladatelství Fraus a Alter nezařazuje pořekadlo, ale nabízí přirovnání. Tato spojení nejsou označena nadřazeným termínem frazém.

Přirovnání si žáci mohou v zápětí procvičit. Mají k dispozici cvičení, ve kterém mají přirovnání tvořit. Autorka nabízí části známým přirovnání a žáci mají doplnit podstatné jméno, které celek dotvoří. Např. *chytrý jako _____, hubený jako _____, rychlý jako _____*.

Následující cvičení se zaměřuje na přísloví. Úkolem je spojit jednotlivé části přísloví a vysvětlit jejich význam. Cvičení obsahuje 24 částí, které žáci mají spojit do 12 přísloví.

V posledním cvičení věnující se tématu frazeologie v analyzované učebnici žáci mají doplnit rčení a vysvětlit jeho význam.

Následující 3 kapitoly jsou pro naši analýzu irelevantní, zajímá nás pouze téma frazeologie. Převážně způsob, jakým je tato problematika zpracována, množství cvičení

²⁵ Proprium (vlastní jméno) je jazykový prostředek, který označuje konkrétní určitou skutečnost (osobu, město, zvíře, věc atp.)

věnující se tomuto tématu a pojmy s jakými jsou žáci seznámeni před analyzovaným tématem.

2.1.4.2 Závěrem k analýze frazeologie v učebnici Český jazyk pro 7. ročník

Z grafické oblasti kladně hodnotíme časté používání grafů, tabulek, schémat a obrázky obsahově shodné s textem. Cvičení nejsou pouze textové, ale objevují se tabulkové aparáty. Učebnice podporuje průřezové téma Myšlení v evropských a globálních souvislostech. Ve spodní části každé stránky učebnice nalezneme logo Evropské unie a překlad specifických pojmů, a to v anglickém i německém jazyce (př. *sousloví: anglicky – collocation [ˌkɒləˈkeɪʃn]; německy – die Kollokation*) (Český jazyk pro 7. ročník, 2014, str. 58). Toto hodnotíme velmi kladně, protože v soudobé společnosti je ovládání cizího jazyka velmi podstatné a je potřeba žáky vzdělávat globálně. Učebnice se dále zaměřuje na práci se slovníkem, např. v analyzované části mají vyhledávat významy různých ustálených spojení, sousloví nebo slov. Právě z toho důvodu nepoužití pojmu frazém může být pro žáky matoucí, slovníky ve kterých hledají, jsou označeny nebo pojmenovány jako slovníky frazeologické, ale tento pojem jim nikde v učebnici není vysvětlen.

Na rozdíl od učebnic nakladatelství Fraus a Alter se v analyzované části učebnice nepracuje se souvislým textem. V teoretické i praktické části se objevují jednotlivá slovní spojení nebo věty, ale učebnice nenabízí ucelený text. To spatřujeme jako zásadní problém, práce se souvislým textem je pro rozvoj klíčových kompetencí žáků nezbytná. I přesto se domníváme, že na každé stránce je příliš mnoho textu, teorie převládá nad praxí. Dále je učebnice doplněna málo obrázky a ty mají na každé stránce podobné prostorové umístění. Z tohoto důvodu učebnice působí velmi systematicky a monotónně.

Oproti ostatním analyzovaným učebnicím je v této nedostačující množství cvičení, která se zabývají tematikou frazeologie. Cvičení nabízená učebnicí Český jazyk pro 7. ročník nakladatelství Nová škola jsou podobného schématu a práce žáků je jednotvárná.

2.1.5 Učebnice nakladatelství SPN – pedagogické nakladatelství

Nakladatelství SPN – pedagogické nakladatelství je akciová společnost, která vznikla v roce 1994. Patří mezi významné pedagogické nakladatelství v České republice. Zaměřuje se na vydávání učebnic pro základní a střední školy, ale vydává i publikace pro širší veřejnost.

Nakladatelství SPN – pedagogické nakladatelství a.s., vydalo učebnice pro základní předměty všech 9. ročníků. Učebnice jsou doplněny ilustracemi významných českých malířů. Většinu učebnic nabízí v ucelených řadách – obsah i grafické zpracování jsou v souladu s RVP²⁶. Podobně jako ostatní nakladatelství specializující se na pedagogickou distribuci vydává i řadu didaktických pomůcek, jako jsou například nástěnné tabule vhodné k procvičování učiva.

Nakladatelství SPN – pedagogické nakladatelství a.s., dále vydává dva tradiční časopisy, které mají přinášet novinky z vybraných oborů a mohou být zdrojem cenných rad pro pedagogy. Jedná se o časopis *Biologie – Chemie – Zeměpis a Český jazyk a literatura*, jehož vedoucí redaktorkou je Marie Čechová. Periodikum *Český jazyk a literatura* patří mezi nejrespektovanější didakticky a bohemisticky zaměřené časopisy. Vychází zde řada článků zachycující teoretický pohyb českého jazyka, ale hlavně se jedná o největší zdroj příspěvků zaměřených na vyučování češtiny.

Ucelená řada učebnic *Český jazyk 6-9* pro základní školy má látku rozvrženou do jednotlivých jazykových rovin, zvláště je učivo slohu a komunikace. Podle popisu samotného nakladatelství jsou učebnice vhodným materiálem k rozvíjení klíčových kompetencí. Každý ročník má vyhrazenou jednu učebnici, jeden pracovní sešit a pro pedagogy je k dispozici metodická příručka. Učebnice jsou vydány ve formátu B5²⁷.

2.1.5.1 Analýza frazeologie v učebnici nakladatelství SPN, *Český jazyk 7 pro základní školy*

Téma frazeologie se na Základních školách probírá v 7. ročníku studia. Proto jsme k analýze zvolili *Český jazyk 7 pro základní školy* v učebnicové řadě *Český jazyk nakladatelství SPN – pedagogické nakladatelství*. Učebnice vznikla díky kolektivu autorů pod vedením Evy Hošnové a Ivany Bozděchové. Učebnice je rozdělena do čtyř tematických celků, odděleně je přiřazena část Sloh a komunikace na konci učebnice. Frazeologie je zařazena do tematického celku *Nauka o slově* (str. 57-83). Podle zařazení

²⁶ RVP = Rámcově vzdělávací program

²⁷ Formát B5 je v rozměrech 176 mm× 250mm.

tematického celku do učebnice se domníváme, že se téma frazeologie vyučuje v polovině školního roku, v případě práce s touto učebnicí. Tematický celek *Nauka o slově* je rozdělena do čtyř kapitol: *Význam slov, Slovní zásoba a tvoření slov, Skládání slov, Zkracování; zkratky a zkratková slova*. Frazeologie je nauka o ustálených slovních spojeních s obrazným významem, to znamená, že bude zastoupena v kapitole *Význam slov*. Kapitola *Význam slov* je dále členěna na podkapitoly a to:

Slovo, věcný význam slov, sousloví, rčení

Synonyma

Antonyma

Homonyma

Odborné názvy

Tematický celek *Nauka o slově* začíná kapitolou *Význam slov*. Než učebnice začne pracovat s teorií nebo cvičením, nabídne před začátkem kapitol žákům základní pojmy, se kterými se během následujících kapitol setkají. Pojmy nejsou vysvětleny, pouze jsou uvedeny jejich názvy, např. *sousloví, metafora, antonyma, slova slohově zabarvená, odborné názvy*. Shledáváme to jako zajímavý postup, žáky může neznalost pojmů zaujmout a zvýšit v nich zvědavost a touhu po objasnění.

Tematický celek *Slovo, věcný význam slov, sousloví a rčení* začíná krátkým souvislým textem s názvem *Kořenovník nenápadný*, jehož autorkou je Vítězslava Klimtová²⁸. Obsahem textu je popis jmenovaného strašidla. S textem souvisí několik úkolů, např. vyhledat české slova v prvním souvětí, najít nejkratší nebo nejdelší slovo.

Následuje žlutý rámeček, který žákům objasňuje pojem slovo. K němu pak jsou přiřazena dvě cvičení, ve kterých mají žáci vysvětlit význam vypsáných slov. Slova k procvičení nejsou psaná ve větách, jsou pouze vypsána pod zadáním.

Další teoretický rámeček žákům podává teorii o věcném a mluvnickém významu slov. Informuje žáky, že významy slov nalezneme ve slovnících a definuje slovní zásobu. Teorii ovšem neopírá o praxi, nepřidává žádné příklady k pojmům, neudává, ve kterých slovnících mohou význam slov hledat.

Následující cvičení pracují s uvozujícím textem *Kořenovník nenápadný*. Žáci mají vybraná slova z textu přiřadit k patřičným slovním druhům a rozhodnout, zda se jedná o slova ohebná nebo neohebná. U slov ohebných mají následně určit mluvnické významy, a to tvaru slova, který je uveden v rámci souvislého textu. Na tyto cvičení

²⁸ Vítězslava Klimtová byla významná dětská spisovatelka, grafička a ilustrátorka. Je autorkou převážně dětských leporel, knih, lexikonů strašidel a pohádkových bytostí, omalovánek. Mezi její nejznámější díla patří dvoudílný *Lexikon ohrožených druhů strašidel lesních, lučních a domácích*.

navazuje otázka „Která z následujících spojení slov pojmenovávají jako jeden celek pouze jednu skutečnost?“ (Český jazyk 7 pro základní školy, 2010, str. 59). K této otázce jsou přiřazena vybraná slovní spojení ze souvislého textu²⁹ (např. *kořenovník nenápadný, bludný kořen, neobvyklý tvar, rozzuřený majitel*) a žáci mají rozhodnout, jestli pojmenovávají pouze jednu skutečnost.

Žáci podle posledního cvičení zjistí, že některá sousloví označují pouze jednu skutečnost, i když mohou obsahovat více slov. Na toto zjištění navazuje teorie ve žlutém rámečku, která informaci uceluje a žákům usnadňuje porozumění. Ve výchozím textu poté mají žáci najít sousloví, které obsahuje vybraná slova (*telefon, jméno, střední, strom, těžký*) a mají je použít ve větách. Po praktickém nácviku získaných informací učebnice dále informuje o možnosti použití jednoho slova nebo sousloví pro stejnou skutečnost (*čeština – český jazyk*). Výklad je podložen příklady, ale působí chaoticky, je psaný v bodech, které jsou seřazeny za sebou a text vypadá jako souvislý.

Ukázka teorie z učebnice Český jazyk 7 pro základní školy³⁰

„Někdy můžeme **pro stejnou skutečnost** použít **jedno slovo i sousloví** (*český jazyk – čeština*); některé jednoslovné názvy utvořené z víceslovných názvů však nebývají zcela spisovné (*kruhový objezd – kruháč, sprchový kout – sprcháč, cestovní kancelář – cestovka, střední průmyslová škola – průmka*), někdy mohou mít více významů (*osobák = osobní vlak, osobní auto, osobní rekord*).“

(Český jazyk 7 pro základní školy, 2010, str. 59)

Své teoretické znalosti si žáci mohou prověřit ve cvičení, které jim zadává úkol vybrat ke zvolenému sousloví jednoslovné pojmenování. Žáci mají posoudit spisovnost vytvořených pojmenování, případně svůj názor porovnat s vymezením pojmu ve slovníku. K procvičování sousloví patří i následující cvičení, žákům je zadáno stejné slovo ve dvou různých větách, mají rozhodnout, ve které větě se jedná a sousloví, například *Postavili jsme si rodinný **dům**. / V tom starém **domě** se nám přestalo líbit.*

Po předchozím obsáhlém cvičení je zařazena teorie o obraznosti významu některých sousloví. Termín obraznost je vysvětlen na několika známých příkladech, např. *ječné zrno, noční můra, paví oko*. Pro lepší pochopení je připojeno cvičení, ve kterém mají žáci vysvětlit význam různých sousloví a porovnávat je s původními významy jednotlivých slov.

²⁹ Již zmiňovaný *Kořenovník nenápadný* od Vítězslavy Klimtové.

³⁰ Pro objasnění je zde celý teoretický obsah rámečku, pro autenticitu není ukázka psána kurzívou.

Autoři označují ustálená, obrazná spojení slov jako rčení (úsluví). Zcela zamlčují pojem frazém, tento problém ovšem spatřujeme ve více analyzovaných učebnicích, tudíž bychom tento nedostatek učebnici měli odpustit. Ale nezačlenění dalších typů ustálených slovních spojení, je podle našeho názoru velkou chybou. V ostatních analyzovaných učebnicích autoři nabízí různé typy, například přirovnání, pořekadlo, pranostika. Žáci, kteří pracují s učebnicí nakladatelství SPN – pedagogické nakladatelství a.s., nebudou s těmito pojmy seznámeni.

Autoři rčení definují jako obrazná spojení slov, jejichž základem je sloveso. Jako příklady uvádí známá a frekventovaná rčení. Pod teorií zařazují tři cvičení, ve kterých si žáci mají získané vědomosti a dovednosti osvojit.

První cvičení se zaměřuje na vysvětlení významu známých rčení. Cvičení je poměrně obsáhlé, zahrnuje celkem třináct rčení, se kterými se žáci v běžném životě pravděpodobně setkali, a proto by neměli mít problém vysvětlit jejich význam. Ve cvičení se objevují frazémy s podobným významem – *házet hrách na stěnu, nosit dříví do lesa, nabírat vodu řešetem*. Tento problém umocňuje fakt, že jsou tyto frazémy seřazeny téměř za sebou. Synonymičnost těchto frazému je tak více zvýrazněna. Domníváme se, že autoři mohli vybrat jiná spojení nebo pokud byl záměr demonstrovat podobnost rčení, vybrat jiný druh cvičení. Na druhou stranu kladně hodnotíme, že vybraná rčení (například *nechat si zadní vrátka (dviřka) otevřená*) autoři uvádějí v obou známých variantách.

Další cvičení předepisuje žákům napsat krátké vyprávění, ve kterém použijí alespoň tři rčení. Jedná se o kreativní cvičení, ke kterému mají žáci vymyslet obrazný nadpis. Tento úkol můžeme zařadit do hodiny Slohu a komunikační výchovy, aby žáci na práci měli více prostoru.

Nejkladněji hodnotíme poslední cvičení na procvičení frazémů a tím je nakreslit jedno rčení a nechat hádat ostatní, o které rčení se jedná. Změna aktivity žáky potěší a při zvolení vhodné odměny, můžeme žáky příjemně motivovat.

2.1.5.2 Závěrem k analýze frazeologie v učebnici Český jazyk 7 pro základní školy

Kladně hodnotíme začátek tematického celku *Nauka o slově*, kde žákům byly představeny pojmy, se kterými se během tematického celku budou setkávat. Domníváme se, že v žácích tento krok vzbudí zvědavost, protože pojmy nejsou vysvětleny a musí se k uspokojení potřeby dopracovat. Učebnice s touto didaktickou zásadou pracují poměrně často – žáci na něco přijdou sami a až poté jim je vědomost

nebo dovednost představena v teoretické rovině. Následně se nám líbila práce se souvislým textem od Vítězslavy Klimentové. Autoři zvolili nápaditý a zajímavý text.

Největší chyba této učebnice je bezpochyby neposkytnutí informace žákům o jednotlivých typech frazémů. Podle našeho názoru žáci musí znát rozdíl mezi pořekadlem, rčením, pranostikou atd. Tato neznalost jim může působit problém v názvosloví, ale i v dalším studiu na vyšších stupních škol. Jako zápornou spatřujeme grafickou stránku učebnice. Učebnice nepracuje s obrázky, symboly, grafy nebo tabulkami, nepoužívá k rozlišení odlišné bravy písma. Pracuje pouze s odlišnou výplní textu (teorie žlutý rámeček) a s tučným písmem pro zvýraznění pojmů. Během analyzování jsme se setkali pouze s dvěma obrázky. Během definicí nebo teoretických částí se, podle nás, málo opírá o praxi. V některých částech chybí příklady. Jako poslední problém zmíníme občasnou nepřehlednost teoretických textů. Prospěla by jim schematicnost, zařazení do tabulek nebo použití odrážkového aparátu. Rovněž bychom ocenili přítomnost postranních lišt nebo poznámkového aparátu se zajímavými informacemi. V těchto prostorech by se mohly vyskytovat zajímavé úkoly pro bystřejší žáky nebo nějaké neznámé frazémy.

Oceňujeme, že všechny analyzované učebnice pracují se známými a frekventovanými frazémy, ale žáci se ve škole mají učit novým vědomostem a tak by bylo na místě zařazovat i méně časté nebo zastaralé frazémy, se kterými se mohou setkat při čtení klasické beletrie nebo v médiích.

2.1.6 Učebnice nakladatelství Taktik

Nakladatelství Taktik bylo založeno na Slovenku, působnost do České republiky byla rozšířena v roce 2008. Společnost již úspěšně působí v oblasti školství několik let a snaží se vytvářet moderní učebnice a pracovní sešity, které pokrývají široké spektrum učebních předmětů na základních školách, zabývající se mezipředmětovými vztahy, učebními a vzdělávacími pomůckami. Nakladatelství často spolupracuje s učiteli z praxe, ale i s českými specialisty a akademiky. Právě díky spolupráci učitelů z praxe jsou učebnice zaměřené především na výuku v českém prostředí. Nakladatelství Taktik nabízí i interaktivní verze svých učebnicím a vzdělávacích materiálů. Vydavatelství Taktik se snaží o celkovou modernizaci českého školství, nabízí proto i akreditované kurzy pro další vzdělávání pedagogických pracovníků.

Vydavatelství Taktik nabízí ucelenou řadu učebnic a pracovních sešitů z češtiny a literatury pro 2. stupeň základních škol pod názvem Hravá čeština 7-9. K dispozici jsou automaticky přikládáné pracovní listy pro žáky se specifickými potřebami učení, součástí těchto příloh jsou metodické doporučení, jak se žáky se specifickými poruchami učení pracovat. Na druhé straně zohledňují i nadané žáky a přidávají jim cvičení a zajímavosti nad rámec základního vzdělávání. Ke každé učebnici je pracovní sešit. Učebnice i pracovní listy jsou ve formátu A4³¹.

2.1.6.1 Analýza frazeologie v učebnici nakladatelství Taktik, Hravá čeština 7

Pro analýzu jsme si zvolili učebnici Hravá čeština pro 7. ročník ZŠ³² a víceletá gymnázia, 1. vydání z roku 2017. Jedná se o nejnovější učebnici z analyzované řady učebnic, které jsme pro tuto diplomovou práci vybrali. Učebnice byla sestavena kolektivem autorů z akademických kruhů a lektorů z praxe. V úvodu učebnice je vysvětlení symbolů, například stupeň obtížnosti úkolů (nižší, střední a vyšší obtížnost). Téma frazeologie je zařazeno, podobně jako u ostatní analyzovaných učebnic, do tematického celku *Nauka o významu slov* (str. 8-19). Tento tematický celek je prvním tematickým celkem učebnice, učivo by mělo být probíráno na začátku školního roku.

Tematický celek *Nauka o významu slov* je rozdělena na kapitoly, a to:

Význam slov

Slova jednoznačná a mnohoznačná

Slovo a ustálená slovní spojení: sousloví a frazémy

³¹ Formát A4 má rozměry 210mm x 297mm.

³² ZŠ – základní školy, učebnice má v názvu pouze zkratku ZŠ.

Synonyma, antonyma, homonyma

Citově zabarvená slova

Odborné názvy

Archaismy, historismy a neologismy

Souhrnné úkoly

Tematický celek *Nauka o významu slov* začíná netradičně cvičením. Kolektiv autorů nám nabízí několik slov v rámečcích, u kterých žáci mají určit, zda mají nebo nemají svůj význam (např. vnika, luštit, lenof, stoka). S těmito slovy následně pracují v dalším cvičení, ve kterém mají slova s významem zařadit k jednotlivým slovním druhům. Obě cvičení jsou cvičení opakovací, cílem je zopakovat mluvnické kategorie.

Následuje teoretická část učebnice. V ohraničeném poli je žákům vysvětlen rozdíl mezi formální a významovou stránkou slova. Významová stránka je rozdělena na lexikální a gramatický význam. Žákům jsou objasněny také pojmy plnovýznamová a neplnovýznamová slova. Kolektiv autorů pracuje s latinskou terminologií, české ekvivalenty jsou v závorce, př. *Lexikální význam (věcný)*, *Význam gramatický (mluvnický)*.

Po teoretickém seznámení žáků s pojmy a jejich definicemi následuje série cvičení, ve kterých žáci procvičují rozřazení slov na plnovýznamová a neplnovýznamová, dále určují lexikální a gramatický význam. Zvláště u cvičení s lexikálním (věcným) a gramatickým (mluvnickým) významem oceňujeme grafickou podobu cvičení – žáci mají k dispozici schematickou tabulku, do které své odpovědi mohou zaznamenávat a která je provádí cvičením.

Kolektiv autorů zařazuje dvě cvičení zaměřující se na procvičení pravopisu – doplňování *i/y/í/ý* a opravu chyb v části textu ze Slepíčího kroku od Rudolfa Křesťana³³. K tomuto textu následují další otázky týkající se významu slov, například vysvětlit lexikální význam zvýrazněných slov. I následující cvičení se zabývá významem slov, žáci mají rozhodnout, jaký je rozdíl mezi významy vybraných slov.

V následujícím cvičení žáci pracují se Slovníkem spisovné češtiny nebo jinou příručkou, pomůcky jim mají pomoc při hledání významu vypsanych slov. Po pochopení a objasnění významu, tyto slova zařadí do vynechaných míst v následujícím textu *Podobizny nad klavírem* od Dagmar Posadovské³⁴. Učebnice zdárně plní funkci

³³ Rudolf Křesťan je český spisovatel a redaktor, je známý převážně jako úspěšný fejetonista. Sbírkou fejetonů *Slepíčí krok*, ze které je ukázka v učebnici, vydal v roce 1986.

³⁴ Dagmar Posadovská (1921 – 1969) je autorkou knihy *Podobizny nad klavírem*, která se snaží přiblížit skladatele vážné hudby. Jedná se o medailonky asi třiceti českých i zahraničních autorů, kniha je doplněna fotografiemi.

mezipředmětových vztahů, v tomto cvičení mají žáci zjistit, co mají společného Salzburg a Solnohrad (mezipředmětové vztahy zeměpis, dějepis a občanská výchova), dalším úkolem je na internetu dohledat název filmu o Mozartovi, najít režiséra, ocenění atp. (občanská výchova, průřezová témata).

Jako další téma kolektiv autorů zařazuje problematiku nadřazených, podřazených a souřadných slov. Autoři nevolí k objasnění pojmu definice, ale pracují rovnou s příklady. K této problematice se pojí dvě cvičení, ve kterých si žáci získané vědomosti a dovednosti procvičí.

Na rozdíl od ostatní analyzovaných učebnic řadí kolektiv autorů téma *Slova jednoznačná a mnohoznačná* před kapitolu *Sousloví a rčení*. Protože se jedná o část učebnice, která je pro naši analýzu irelevantní, rozhodli jsme se, že tento tematický celek vynecháme. Jedná se o stránku a půl, na které nalezneme teorii a čtyři cvičení.

Následující kapitola analyzované učebnice nese název *Slovo a ustálená slovní spojení: sousloví a frazémy*. Ze zkoumaných učebnic pouze učebnice nakladatelství Fraus a Taktik pracují s pojmem frazém. Jak už jsme zmiňovali v kapitole 1.3.3.1. Analýza frazeologie v učebnice *Český jazyk 7* (nakladatelství Fraus) je důležité, aby žáci znali a dokázali pojem frazém použít, ustálená slovní spojení jsou sepsány ve frazeologických slovnících a pokud žáci neznají názvosloví, může pro ně být označení slovníku matoucí.

Kapitola *Slovo a ustálená slovní spojení: sousloví a frazémy* začíná definicí pojmu slovo. Definice jsou psány v celých větách, důležité informace jsou zvýrazněny tučně a příklady zobrazeny kurzívou. Na teoretickou část navazují dvě cvičení, ve kterých žáci procvičují víceslovná pojmenování. V prvním cvičení mají žáci k víceslovným pojmenováním doplnit jednoslovná pojmenování, kolektiv autorů žákům práci usnadňuje a pomáhá jim předtištěnými písmeny. Například *mléčná dráha – G _ _ _ X _ E; předseda vlády – P _ _ _ _ ÉR* (Hravá čeština 7, 2017, str. 11). Druhé cvičení nabízí schematickou tabulku, do které mají žáci správně přiřadit vybraná přídavná jména takovým způsobem, aby výsledkem byly známá víceslovná pojmenování.

Ve chvíli, kdy jsou žáci seznámeni s pojmem pojmenování a slovo, je na řadě rozčlenění volných a ustálených slovních spojení. Definice jsou podpořeny mnohými příklady. Po ujasnění výrazu ustálená slovní spojení, předkládá tato učebnice žákům poučení o typech pojmenování pomocí schematické tabulky. Ustálená slovní spojení rozděluje na sousloví a frazémy/frazeologismy. Sousloví jsou definována jako *víceslovná pojmenování, která označují dosud nepojmenovanou skutečnost. Jde tedy o tzv. primární víceslovná pojmenování (televizní obrazovka, skok daleký), často mají*

podobu odborných názvů (kur domácí, kyselina sírová) (Hravá čeština 7, 2017, str. 12). Jako jediná učebnice z analyzovaných učebnic podává definici frazému (nakladatelství Fraus a jeho učebnice s pojmem frazém pracuje, ale ztotožňuje tento pojem se rčením). Frazém definuje jako *ustálenou kombinaci alespoň dvou slov, které přeneseně a často expresivně (s citovým zabarvením) pojmenovávají nějakou skutečnost* (Hravá čeština 7, 2017, str. 12). Podobně jako učebnice nakladatelství Alter se autorský kolektiv učebnice Hravá čeština rozhodl seznámit žáky se čtyřmi typy frazémů/frazeologismů – rčeními, pořekadly, příslovími a pranostikami. Součástí schématu je kompletní definice zmíněných typů frazémů včetně příkladů jednotlivých typů frazeologismů. Například *rčení = krátká úsloví, obrazné spojení slov (Tlouct špačky, Pozdě bycha honit.)* Hravá čeština 7, 2017, str. 12).

Po obsáhlé teoretické části následuje sedm cvičení, ve kterých si mají žáci danou problematiku procvičit. V prvním cvičení žáci procvičují volné spojení slov a sousloví. Cvičení nabízí devět dvojic, které žáci mají přiřadit k jednomu z výše uvedených termínů a poté použít ve větách. Druhé cvičení je tvořivé, žáci mají k nabízeným přídavným jménům přidat vhodná podstatná jména, cílem cvičení je utvořit ustálená slovní spojení. Následně žáci určují, o jaké ustálené slovní spojení se jedná, a vysvětlují jeho význam.

Následuje, dle našeho názoru, velmi důležité a náročné cvičení, ve kterém žáci vyhledávají sousloví v souvislém textu. Text pojednává o Slovenské republice, tudíž plní funkci mezipředmětovou. Sám kolektiv autorů toto cvičení hodnotí symbolem pro vyšší obtížnost. K textu se pojí čtyři úkoly, první už jsme zmínili výše, dalšími jsou vysvětlení všech věcných (lexikálních) významů slova *země*, určení mluvnických kategorií zvýrazněných slov v textu (*střední, velehorami, státě*) a posledním úkolem je vyhledat souřadná pojmenování a určit k nim nadřazené slovo.

Po složitém cvičení následují tři cvičení s nižší obtížností, toto uspořádání hodnotíme kladně. Vždy je vhodné po těžké aktivitě, tempo a náročnost snížit, abychom žáky nepřetížili. První cvičení je vysvětlovací, žáci vysvětlují význam rčení. Kolektiv autorů zvolil známá a frekventovaná rčení, se kterými by žáci neměli mít problém. Druhé cvičení je doplňovací, žáci pomocí obrázků, které lze použít jako nápovědu, přidávají chybějící části pořekadel, po dokončení mají žáci vysvětlit věcný význam. Následuje typ cvičení, který nebyl použit k procvičování frazeologie ani v jedné z analyzovaných učebnic. Žáci poznávají, kde jeden frazém končí a druhý začíná. Pro zlepšení orientace žáci přepisují frazémy s mezerami, správnou interpunkcí a velkými písmeny.

Ukázka zmiňovaného cvičení

DŮVĚŘUJALEPROVĚŘUJNECHVALDNEPŘEDVEČEREMNEŘÍKEJHOPDOKUD
NEPŘESKOČÍŠKAŽDÝSVÉHOŠTĚSTÍSTRŮJCEMNAHRUBÝPYTELHRUBÁZÁP
LATAKOMUNENÍRADYTOMUNENÍPOMOCIKDOSEJEVÍTRSKLIDÍBOUŘICOS
EŠKÁDLÍVÁRÁDOSEMÍVÁ

(Hravá čeština 7, 2017, str. 13)

Poslední cvičení nabízí dvanáct ustálených slovních spojení, například *Vánoční svátky*, *Nové koště dobře mete*, *Šijí s ním všichni čerti*, *Základní devítiletá škola*. Úkolem je roztřídit ustálená slovní spojení na sousloví a frazémy. Následně doplňujícími otázkami kolektiv autorů popisuje věcný význam a žáci k němu mají určit vhodný frazém, například *Který frazém vyjadřuje, že je někdo neposedný a nevydrží v klidu?* (Hravá čeština 7, 2017, str. 13)

V rámci tematického celku *Nauka o slově* následují kapitoly *Synonyma, Antonym, Homonyma; Citově zabarvená slova; Odborné názvy; Archaismy, historismy a neologismy a souhrnné úkoly*.

V souhrnných úkolech tematického celku *Nauka o významu slov* se objevují další cvičení k procvičování frazeologie. Učebnice nabízí dvě cvičení ke zdokonalování získaných dovedností žáků. První cvičení je, dle našeho názoru, zábavné. Žáci mají opravit popletené frazémy a vysvětlit jejich význam. Kolektiv autorů kreativně spletl známé frazémy (*Sedí si na nose. Neházej flintu do popele. Vypálil mu jezero.*) Druhé cvičení na základě věcného významu člení nabídnuté frazémy do skupin, a to *Hloupost/nevědomost; Chytrost/Znalost/Schopnosti; Časová neurčitost; Lhostejnost*.

2.1.6.2 Závěrem k analýze frazeologie v učebnici *Hravá čeština 7*

Analyzovaná učebnice *Hravá čeština pro 7. ročník ZŠ a víceletá gymnázia* nakladatelství Taktik je součástí nejnovější řady učebnic českého jazyka, z tohoto důvodu nejlépe reaguje na soudobé cíle vyučování. Má rozpracované mezipředmětové vztahy, podporuje rozvoj klíčových kompetencí, zařazuje průřezová témata, pracuje s ucelenými texty a strukturovanými otázkami, žáci vyhledávají ve slovnících nebo pracují s internetem. Cvičení v učebnici jsou kreativní a různorodé, používají tabulky, grafy. Kolektiv autorů klade důraz na pravopis a jeho opakování. Během probírání a procvičování různých témat zařazují pravopisná cvičení, například doplňování i/y/i/ý.

Kladně hodnotíme práci s latinskou terminologií, která je v závorce doplněna českým ekvivalentem, např. *význam gramatický (mluvnický)*. Lze diskutovat o tom, zda

by nebylo pro žáky základních škol vhodnější, kdyby výrazy byly vyměněné, a to *výraz mluvnický (gramatický)*. Na nižších stupních gymnázií se s latinskou terminologií v praxi běžně pracuje, ale u základních škol to není běžné.

Jak už jsme zmínili, jedná se o moderní učebnici českého jazyka, už z názvu Hravá čeština vyplývá, jaký cíl autoři při jejím tvoření měli. Po grafické stránce hodnotíme učebnici také jako velmi zdařilou. Pracuje s obrázky (reálnými i kreslenými), rámečky, tabulkami, zařazuje graficky neobvyklé cvičení.

Kolektiv autorů k procvičování získaných teoretických znalostí o frazémech použil řadu známých a frekventovaných frazémů, ale objevovaly se i méně časté nebo zastaralé frazémy. Myslíme, že zařazení i méně známých frazémů rozšíří žákům obzory.

2.2 Návrhy vlastních pracovních listů

2.2.1 Pracovní list č.1

Název: Ustálená slovní spojení (frazémy) - všeobecný přehled frazeologie

Cílová skupina: žáci 7. ročníku základních škol a nižšího stupně gymnázií

Metoda: Metoda samostatné písemné práce

Očekávaný výstup: Žáci prohloubí získané informace a dovednosti z učebnic a pracovních sešitů, které používají. Frazémy vyzkouší v jiných typech a ve větším množství cvičení, než mohou poskytnout učebnice nebo pracovní sešity. Žáci dokážou vysvětlit a odůvodnit význam ustáleného slovního spojení a správně jej použijí v kontextu. Efektivně a samostatně budou využívat různých informačních zdrojů.

Pracovní list č.1 slouží k procvičování získaných dovedností během výuky frazeologie. Obsahuje různé typy cvičení, u některých je potřeba vyhledat významy ve slovnících nebo na internetu. Předpokládáme, že učitel má k dispozici frazeologické slovníky. Nemyslíme si, že by základní škola disponovala slovníkem pro každého žáka, ale doufáme, že nějaké kusy k dispozici má. V opačném případě žáci mohou pracovat s internetem.

Pracovní list č.1

Ustálená slovní spojení (frazémy)

Jméno: _____

1) Doplň přídavná jména tak, aby v levém sloupečku vzniklo sousloví a v pravém volné spojení slov.

SOUSLOVÍ		VOLNÉ SPOJENÍ SLOV	
	telefon		telefon
	jazyk		jazyk
	automobil		automobil
	kolo		kolo
	klíč		klíč
	voda		voda

2) Použij dvě různé barvy! Poznač si je.

TATO BARVA – patří sousloví

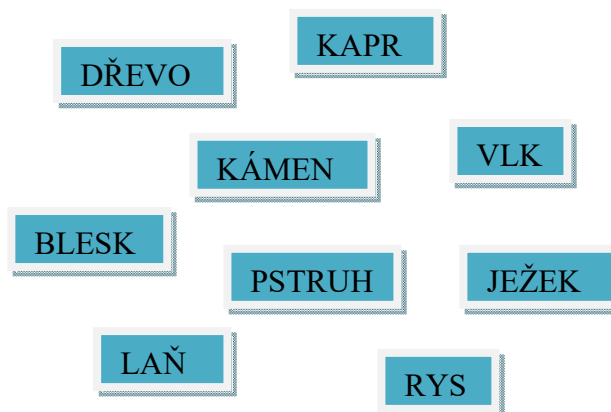
TATO BARVA – patří k volnému spojení slov

Když jste pomohli utvořit zadání, použijte barvy k podtržení následujících spojení:

černý kašel, vynikající omáčka, veliký kapr, kokosový ořech, americké brambory,

3) Tvořte přirovnání.

bystrý jako _____
hladový jako _____
hbitý jako _____
dupe jako _____
mlčí jako _____
rychlý jako _____
spí jako _____
štíhlá jako _____
tvrdý jako _____

4) Rozhodněte, jestli je správně vysvětleno přísloví.

Kdo seje vítr, sklídí bouři. **ANO NE**

Správný pěstitel se vždy dočká výsledku.

Pozdě bycha honit. **ANO NE**

Je pozdě přemýšlet, co bychom mohli udělat jinak.

Věší ti bulíky na nos. **ANO NE**

Balamutí tě, lže ti.

Je to bludný kruh. **ANO NE**

Ocitá se v bezvýhodné situaci.

Komu se nelení, tomu se zelení. **ANO NE**

Kůže lenošného člověka zezelená.

Psu ocas nenarovnáš. **ANO NE**

Některé věci nejde změnit.

5) Vyberte jedno přísloví z úkolu č. 4, jehož význam je vysvětlen špatně, a opravte ho.

6.) Někdo nám popletl 4. známá rčení! Napravte jeho chyby.

Tak dlouho chodí se džbánem pro vodu, aby jí nebylo konec.

Žádná píseň není tak dlouhá, až se ucho utrhne.

Není všechno zlato, nežli holub na střeše

Lepší vrabec v hrsti, co se třpytí.

1.

2.

3.

4.

7.) Vyberte si jeden z nabízených frazémů a zkuste ho nakreslit. Výsledek porovnáme se spolužáky.

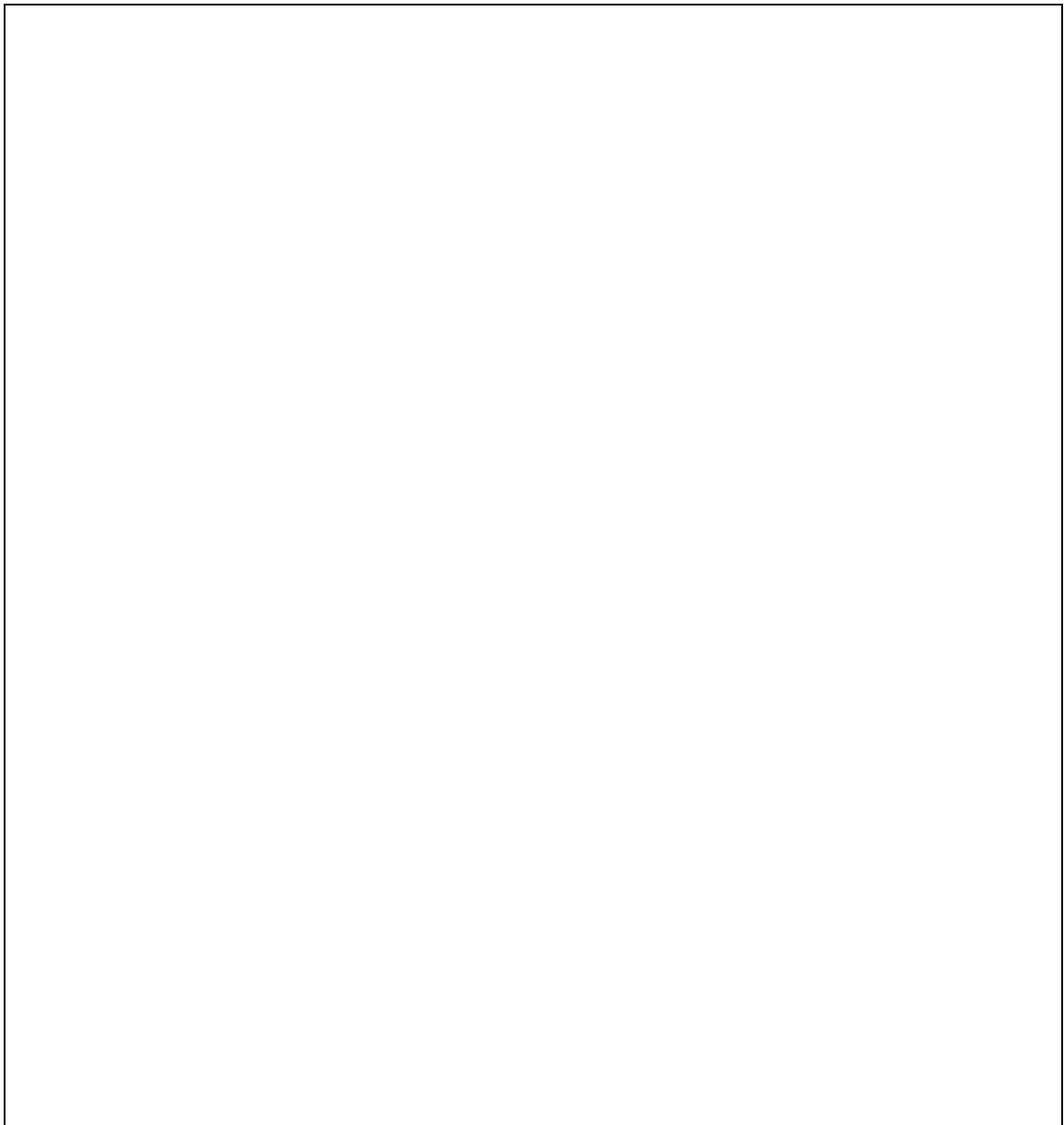
Kdo jinému
jámu kopá, sám
do ní padá.

Kuj železo,
dokud je žhavé.

Nechá si pro
korunu koleno
vrtat.

I mistr tesař se
někdy utne.

Maluje čerta na
zed'

2.2.2 Pracovní list č.2

Název: Ustálená slovní spojení (frazémy) – opakování frazeologie

Cílová skupina: žáci 7 - 9. ročníku základních škol a nižšího stupně gymnázií

Metoda: Metoda samostatné písemné práce

Očekávaný výstup: Žáci prohloubí a zopakují získané informace a dovednosti z učebnic a pracovních sešitů, které používají. Frazémy vyzkouší v jiných typech a ve větším množství cvičení, než mohou poskytnout učebnice nebo pracovní sešity. Žáci dokážou vysvětlit a odůvodnit význam ustáleného slovního spojení a správně jej použijí v kontextu.

Pracovní list č.2 slouží ke zopakování získaných dovedností během výuky frazeologie. Obsahuje různé typy cvičení, u některých je potřeba vyhledat významy ve slovnících nebo na internetu. Předpokládáme, že učitel má k dispozici frazeologické slovníky. Nemyslíme si, že by základní škola disponovala slovníkem pro každého žáka, ale doufáme, že nějaké kusy k dispozici má. V opačném případě žáci mohou pracovat s internetem.

Pracovní list č.2

OPAKOVÁNÍ
Ustálená slovní spojení (frazémy)

Jméno: _____

1) Vysvětlete pojem frazém.

2) Popište následující pojmy:

pořekadlo _____

rčení _____

přísloví _____

pranostika _____

3) Co je co? O jaký druh frazému se jedná? Pomohou vám pojmy ve cvičení č.2.

Jaká matka, taková Katka.

Únor bílý – pole sílí.

Oddělit zrna od plev.

S poctivostí nejdál dojdeš.

4) Vypište, co nejvíce frazémů, které budou obsahovat slovo JAZYK.

5) Vysvětlete význam pranostik a rčení, pokud neznáte, použijte frazeologický slovník nebo internet.

Být na huntě.

Na svatého Matěje skřivan pije z koleje.

Je z hadích ocásků.

Co červenec neuvaří - srpen nedopeče.

6.) Napište krátký rozhovor, při kterém se jeden ptá a druhý smysluplně odpovídá pomocí frazémů.

Např.

A: Promiň, jdu pozdě. Čekáš dlouho?

B: Kdo pozdě chodí, sám sobě škodí.

2.2.3 Pracovní list č.3

Název: Ustálená slovní spojení (frazémy) – opakování frazeologie

Cílová skupina: žáci 7 - 9. ročníku základních škol a nižšího stupně gymnázií

Metoda: Metoda samostatné písemné práce

Očekávaný výstup: Žáci zopakují získané informace a dovednosti z učebnic a pracovních sešitů, které používali. Frazémy vyzkouší v jiném typu cvičení, než poskytuje učebnice nebo pracovní sešity.

Pracovní list č.3 slouží k procvičování získaných dovedností během výuky frazeologie. Cvičení klade důraz na samostatnou práci žáků a jejich znalost české lidové frazeologie. Na rozdíl od podobných typů cvičení, žáci musí rozšifrovat, která část patří k různým frazémům a dokončit samostatné rčení.

Pracovní list č.3

OPAKOVÁNÍ

Ustálená slovní spojení (frazémy)

Jméno: _____

Pomíchaly se nám různá rčení, dokážete je rozplést a doplnit?

Kdo se směje naposled, bude brzo starý.

1. _____

2. _____

My o vlku a koza zůstala celá.

1. _____

2. _____

Co je šeptem, není pro mě.

1. _____

2. _____

Co se v mládí naučíš, to srdce nebolí.

1. _____

2. _____

Kdo se směje naposled, bude brzo starý.

1. _____

2. _____

Co se vleče, neodkládej na zítřek.

1. _____

2. _____

2.3 Návrhy vlastních aktivit

Ve výzkumné části této diplomové práce jsme zjistili, že učebnice nejsou v teorii frazeologie jednotné. Učebnice uvádí různé druhy frazémů nebo dokonce žádné. Z tohoto důvodu jsme se rozhodli pojmout všechny druhy frazémů v jednotlivých aktivitách, které lze použít jako doplňující prostředky během výuky žáků v 7. třídě základních škol a nižších ročníků gymnázií, nebo je lze použít při opakování frazeologického učiva. Opakování je většinou situováno v 9. ročníku v kapitolách o významu slov.

2.3.1 Kalendář

Tvorba různých druhů kalendářů má ve školní praxi hluboké kořeny. Jedná se o práci kreativní, schematickou a vyžaduje spolupráci žáků. Z těchto důvodů se kalendáře často stávají výstupním produktem mnohých projektových výuk.

Projektová výuka je výuková metoda, při které jsou žáci vedeni ke zpracování projektů. Tím získávají praktickou činností a samostatným experimentováním nenahraditelné zkušenosti a dovednosti. Mezi velké klady projektové výuky patří její komplexní charakter, většinou pojme více předmětů a je potřeba mezipředmětové spolupráce. Spolupráce je dalším kladem projektové výuky, ve většině případů se projekty vypracovávají ve skupině, skupinou může být celá třída, část třídy nebo vybrané dvojice. Kvůli svému komplexnímu charakteru jsou projektové výuky stále oblíbenější u českých pedagogů, kteří se je snaží zařadit do výuky.

Projektová výuka je prostředkem k rozvíjení klíčových kompetencí. Kompetence pracovní, komunikační, sociální a personální jsou posilovány díky spolupráci členů skupiny, kteří se spolu musí dorozumět a stanovit si nějaká pravidla, podle kterých bude jejich pracovní skupina fungovat, zvolit rychlost a styl práce.

Náš návrh projektové výuky spojuje především předměty český jazyk a občanskou výchovu. Kalendářní rok má 12 měsíců, z tohoto důvodu můžeme udělat 12 nebo 6 skupin, záleží na počtu žáků ve třídě. Každá skupina si vylosuje jeden měsíc, který bude do kalendáře zpracovávat. Průměrně má měsíc čtyři týdny, žáci proto vypracují čtyři samostatné listy.

Dva listy budou věnovány občanské výchově – úkolem žáků bude zjistit, co nejvíce zajímavých kulturních nebo historických událostí, které se ve zpracovávaném měsíci odehrávají. Projektová výuka má regionální charakter, žáci by měli být zaměřeni

na nejbližší okolí. Na druhý list vyfotografují významnou kulturní nebo historickou památku a pokusí se o ní získat nějaké informace.

Další dva listy budou věnovány českému jazyku a to frazeologii. Na první list zpracují teorii frazeologie, základní pojmy a definice, typy frazémů atp.. Následně budou mít žáci za úkol najít, co nejvíce pranostik spojených se zpracovávaným měsícem, pomoc mohou hledat ve frazeologických slovnících, příručkách, na internetu popřípadě u lidských zdrojů.

Žáci budou mít na vypracování listů měsíc, každý týden budou moci na projektu pracovat v jedné vyučovací hodině – zde záleží na domluvě mezi vyučujícími.

Výsledky projektové výuky budou prezentovány. Každá skupina bude prezentovat své listy kalendáře, popíše proces výroby, zdroje informací, odůvodní výběr zvolených událostí i kulturní památky.

Pranostiky jsou v učebnicích českého jazyka opomíjeny, přitom se jedná o jednu ze základních složek lidové slovesnosti. Žáci se s pranostikami mohou poměrně často setkávat, hojně se vyskytují v publicistickém, prostěsdělovacím a uměleckém stylu. Z tohoto důvodu jsme pranostiky zařadily do projektové výuky Kalendář, který se k tématu přímo nabízí, když zvážíme podstatu pranostik.

2.3.2 Teta Kateřina

Teta Kateřina je známá vedlejší postava v díle Zdeňka Jirotky Saturnin. Dnes již klasické dílo, humoristický román, který patří do povinné četby na základních a středních školách. Na motivy knihy byl natočen čtyřdílný seriál, který byl v roce 1994 sestříhán do celovečerního filmu (97 min).³⁵ Čtyřdílný seriál je k online shlédnutí v archivu České Televize.

Úkolem žáků bude aktivně sledovat, buďto celý film nebo jenom jeho část³⁶, a zapisovat si všechna pořekadla a rčení, která teta Kateřina použije. Po ukončení sledování by měli žáci dostat dostatečný prostor, aby u zapsaných frazémů vysvětlili jejich význam. Následně porovnávají svoje zápisy mezi sebou, v tento moment si mohou doplnit významy k frazémům, kterým nerozuměli.

Závěrem by měla proběhnout monitorovaná diskuse, co si žáci myslí o přemíře používání frazémů.

³⁵ Informace jsou dostupné na webovém portálu www.csfd.cz. CSFD je zkratkou celého názvu Československá filmová databáze.

³⁶ Zde nejvíce záleží na tom, kolik času má učitel ve výuce vyhrazen na podobné aktivity.

Aktivita také podporuje řadu klíčových kompetencí. Například kompetence komunikativní je rozvíjena při diskusi, kompetence občanská během doptávání se na význam frazémů, které žáci neznají.

2.3.3 Moje teta

Následující aktivita vychází z té předchozí, žáci budou mít za úkol představit si, že jejich teta je velmi podobná tetě Kateřině. A tuto tetu budou mít popsat. Charakteristika je velmi důležitým slohovým útvarem, protože v běžném životě často nastane situace, ve které musíme umět někoho dobře popsat. Úkol žákům ztížíme tím, že během popisu budou muset použít, co nejvíce frazémů půjde. Žáci se budou muset snažit použít, co nejvíce pořekadel, rčení a přirovnání, která znají, ale zároveň musí charakteristika dávat smysl. Kvůli zadání úkolu bude pro žáky nejjednodušší, když tetu budou popisovat nepřímou charakteristikou, aby měli větší prostor pro využití frazémů.

Aktivitu lze použít v hodinách českého jazyka, a to v hodinách jazykových nebo ve slohových.

2.3.4 Definuj rčení pomocí videa

Aktivita, která propojí průřezové téma mediální výchova s frazémy. V soudobé společnosti většina žáků disponuje mobilním telefonem a tráví s ním podstatnou část svého volného času. Domníváme se, že je vhodné jejich záliby propojit s výukou. Zadáme proto žákům do dvojic vymyslet a natočit dvě videa, která budou definovat dvě různá rčení – žáci si zkusí, jaké je stanout v pozici režiséra i herce.

Například rčení *Nechval dne před večerem*. Možnost scénáře: *Ráno se žák natočí, jak vstává z postele a s úsměvem na rtech chválí den. Natočíme několik střihů, jak byl den špatný – rozlitý čaj, ujel mu autobus, zabouchne si klíče atp.*

Výsledky práce žáci prezentují ostatním, mohli by se prezentovat jiné třídě, která poté bude muset natočená rčení uhodnout, to posílí mezitřídních vztahů.

2.3.5 Pexeso

Předpokládejme, že žáci znají hru Pexeso, kterou jsme se inspirovali. Žáci dostanou do dvojice rozstřihané pexeso. Každá dvojice ve třídě bude hrát svoji vlastní hru. Frazémy jsou barevně podpořeny, kdyby si žáci nevěděli rady, aby měli nápovědu.

Kdo jinému jámu kopá,	sám do ní padá	Chybami se člověk	učí.
Jablko nepadá	daleko od stromu.	Jak si kdo ustele,	tak si lehne.
Neříkej hop	dokud nepřeskočíš.	Kdo chce kam,	pomozme mu tam.
Co je šeptem,	to je čertem.	Mezi slepými jednooký	králem.
Hloupý kdo dává,	hloupější kdo nebere.	Pod svícem bývá	největší tma.
Jak se do lesa volá,	tak se z lesa ozývá.	Starého psa	novým kouskům nenaučíš.

Závěr

V teoretické části diplomové práce jsme se snažili o vymezení tématu frazeologie, vymezení základních pojmů jako frazém a idiom. Pokusili jsme se o srovnání několika pohledů významných českých lingvistů na problematiku frazeologie. Poznatky z teoretické části jsme aplikovali při analýze jednotlivých učebnic a při vytváření vlastních materiálů k frazeologickému tématu.

Cílem diplomové práce bylo zhodnocení vybraných učebnic, a to z hlediska přístupu k výuce frazémů. Následně vytvořit vlastní výukový materiál, který podpoří výuku frazeologie bez ohledu na používanou řadu učebnic.

Hypotéza této diplomové práce byla taková, že se učebnice pro základní školu a nižší ročníky gymnázií nevěnují dostatečně tématu frazeologie v praktické oblasti. Domnívali jsme se, že množství cvičení nabízené učebnicemi českého jazyka pro odpovídající ročníky základních škol a gymnázií není dostačující a žáci tématu nemusí zcela porozumět. Hypotéza se nám potvrdila pouze částečně.

Analýza učebnic od různých nakladatelství nám ukázala, že úroveň zpracování tématu frazeologie (teoretického i praktického) se v těchto učebnicích velice liší. Jako největší problém spatřujeme nesjednocení teorie frazeologie. Učebnice nakladatelství Fraus a Nová škola rozlišují 3 typy frazémů (příslloví, rčení, pořekadlo), učebnice nakladatelství Alter a Taktik nabízí 4 typy (příslloví, rčení, pořekadlo, pranostiku), naopak učebnice nakladatelství SPN uvádí pouze rčení. Domníváme se, že toto nesjednocení teorie je problém, základní vzdělání by mělo být pro všechny žáky stejné, tím se rozumí i teorie obsažená v učebnicích. Pouze učebnice nakladatelství Fraus a Taktik seznamují žáky s pojmem frazém. Nakladatelství Fraus ve své učebnici ztotožňuje frazém s rčením, učebnice vydavatelství Taktik s pojmem frazém přímo pracuje a definuje ho. Podobný problém spatřujeme v praktické části učebnic, učebnice nabízí různé typy a počet cvičení, nejsou jednotné. V některých učebnicích (nakladatelství Fraus, Taktik, SPN) je na výběr z různých typů cvičení, zadané úkoly jsou kreativní a nutí žáky ke kritickému myšlení, žáci mohou pracovat se slovníky nebo dostávají informace navíc. Naopak v učebnicích nakladatelství SPN a Nová škola je nabízených cvičení málo, cvičení jsou podobná, založená na stejné aktivitě žáků.

Poznatky z teoretické části diplomové práce a analýzy učebnic jednotlivých nakladatelství jsme použili při tvoření vlastních pracovních listů, které mohou učitelé aplikovat bez ohledu na používané řady učebnic. Pracovní listy jsou vhodné, jako doplňující materiál během probírání tématu frazeologie nebo jako opakovací materiál

v jiných ročnících studia (převážně v 9. ročníku, ve kterém by se žáci k tématu zaměřeném na Význam slova měli vrátit). Dalším výstupem diplomové práce jsou návrhy aktivit, ve kterých lze jinou formou opakovat a procvičovat různé frazémy. Nabízíme například návrh projektové výuky (aktivita Kalendář), při této metodě jsou žáci nuceni ke kritickému myšlení, důraz je kladen na rozvíjení všech klíčových kompetencí a v neposlední řadě projektová metoda podporuje mezipředmětové vztahy. Cílem aktivit nabízených v diplomové práci bylo ukázat žákům frazémy v reálném životě, zakomponované do skutečných situací, z tohoto důvodu čerpáme další aktivitu z filmu Saturnin. Film patří mezi jevy, se kterými se žáci denně setkávají. Aktivita Pexeso je postavena na známé dětské hře, proto by v žácích měla evokovat zábavu a jistou jednoduchost, hra žáky dostatečně motivuje.

Frazeologie patří mezi aktivní i pasivní součást slovní zásoby, z tohoto důvodu je velmi důležitá pro rozvoj komunikačních dovedností žáka. Je potřeba se tématu frazeologii věnovat nejen během jazykové výuky českého jazyka, ale i během slohové a literární výchovy. Frazémy jsou součástí každodenního života, jsou typické pro hovorovou češtinu, prostěsdělovací, publicistický a umělecký styl. Je nutné, aby žáci znali jejich význam a dokázali je použít.

Zdroje

Seznam literatury

- BĚLECKÝ, Zdeněk, Jaroslava NOVÁKOVÁ, Andrea PAVLÍČKOVÁ, et al. Klíčové kompetence v základním vzdělávání: máme rádi češtinu: vzdělávací obor Český jazyk a literatura. 2., aktualiz. vyd. V Praze: Výzkumný ústav pedagogický, 2007. Duhová řada. ISBN 978-80-87000-07-6.
- BEČKA, Josef Václav. Slovník synonym a frazeologismů. 3., upr. a dopl. vyd. Praha: Novinář, 1982. Knihovnička Novináře.
- BLUMENTHALOVÁ, Hana. Frazeologie ve výuce češtiny pro cizince. Olomouc, 2017. Magisterská diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Vedoucí práce Mgr. Darina Hradilová, Ph.D.
- ČECHOVÁ, Marie. Řeč o řeči. Praha: Academia, 2012. Lingvistika (Academia). ISBN 978-802-0020-697.
- 978-80-7235-413-9
- ČERMÁK, František. Idiomatika, frazeologie a lexikografie. Slovo a slovesnost. Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., 1978, 39(1), 40-54. ISSN 2571-0885.
- ČERMÁK, František, Jiří HRONEK a Jaroslav MACHAČ. Slovník české frazeologie a idiomatiky: 1. díl. Praha: Leda, 2009. ISBN 97-880-7335-2165.
- ČERMÁK, František, Jiří HRONEK a Jaroslav MACHAČ. Slovník české frazeologie a idiomatiky: 2. díl. Praha: Leda, 2009. ISBN 97-880-7335-2165.
- ČERMÁK, František, Jiří HRONEK a Jaroslav MACHAČ. Slovník české frazeologie a idiomatiky: 3. díl. Praha: Leda, 2009. ISBN 97-880-7335-2189.
- ČERMÁK, František, Jiří HRONEK a Jaroslav MACHAČ. Slovník české frazeologie a idiomatiky: 4. díl. Praha: Leda, 2009. ISBN 97-880-7335-2196.
- FILIPEC, Josef. Česká frazeologie. Naše řeč. Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., 1984, 67(3), 139-142.
- FILIPEC, Josef a František ČERMÁK. Česká lexikologie. Praha: Academia, 1985. Studie a práce lingvistické.
- HOFFMANNOVÁ, Jana, Jiří HOMOLÁČ, Eliška CHVALOVSKÁ, Lucie JÍLKOVÁ, Petr KADERKA, Petr MAREŠ a Kamila MRÁZKOVÁ. Stylistika mluvené a psané češtiny. Praha: Academia, 2016. Lingvistika (Academia). ISBN 978-80-200-2566-1.

- KALHOUS, Zdeněk a Otto OBST. Školní didaktika. Vyd. 2. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-571-4.
- KARLÍK, Petr, Marek NEKULA, Zdenka RUSÍNOVÁ, Miroslav GREPL, Petr KADERKA, Petr MAREŠ a Kamila MRÁZKOVÁ. Příruční mluvnice češtiny. Vyd. 2., opr. [i.e. 4. vyd.]. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2012. Lingvistika (Academia). ISBN 978-80-7106-624-8.
- KOVAŘÍKOVÁ, Jana. Všestranné využití frazeologismů ve výuce žáků 5. tříd ZŠ. České Budějovice, 2017. Závěrečná práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Vedoucí práce Mgr. Michaela Křivancová PhD.
- MEJSTŘÍK, Vladimír, Marek NEKULA, Zdenka RUSÍNOVÁ, Miroslav GREPL, Petr KADERKA, Petr MAREŠ a Kamila MRÁZKOVÁ. Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost: s Dodatkem Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky. Vyd. 3., opr. Praha: Academia, 2005. Lingvistika (Academia). ISBN 978-80-200-1080-3.
- PRŮCHA, Jan, Eliška WALTEROVÁ a Jiří MAREŠ. Pedagogický slovník. 7., aktualiz. a rozš. vyd. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0403-9.

Internetové zdroje

- Co je to vlastně učebnice?: Rodina a škola. Www.fraus.cz: Komplexní podpora vzdělávání [online]. Plzeň: Fraus, 5. 3. 2015 [cit. 2019-06-14]. Dostupné z: <https://www.fraus.cz/cs/o-nas/napsali-o-nas/co-je-to-vlastne-ucebnice-10393>
- ČERMÁK, František. FRAZELOGIE A IDIOMATIKA. Nový encyklopedický slovník: online [online]. Masarykova univerzita, Brno: Centrum zpracování přirozeného jazyka, 2018 [cit. 2019-06-12]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/FRAZELOGIE%20A%20IDIOMATIKA>
- ČERMÁK, František. KOLOKABILITA. Nový encyklopedický slovník: online [online]. Masarykova univerzita, Brno: Centrum zpracování přirozeného jazyka, 2018 [cit. 2019-06-12]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/KOLOKABILITA>
- Ivan Klíma. Wikipedie: otevřená encyklopedie [online]. 2019 [cit. 2019-06-28]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Ivan_Kl%C3%ADma
- Nový elektronický slovník: online [online]. Masarykova univerzita, Brno: Centrum zpracování přirozeného jazyka, 2018 [cit. 2019-06-12].
- O NÁS. *Časopis Český jazyk a literatura* [online]. Praha 1 – Nové Město: SPN - pedagogické nakladatelství, 2015 [cit. 2019-06-28]. Dostupné z: <http://cjl.spn.cz/>
- O NÁS. Vydavatelství Taktik [online]. Praha 7: Vydavatelství Taktik [cit. 2019-06-28]. Dostupné z: <https://www.etaktik.cz/o-nas/>
- O nás. Nakladatelství Alter: Učebnice, učební pomůcky a odborné publikace [online]. 2012 [cit. 2019-06-28]. Dostupné z: <https://www.alter.cz/nakladatelstvi/o-nas>
- Specifické poruchy učení. Wikipedie: otevřená encyklopedie [online]. 2019 [cit. 2019-06-28]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Specifick%C3%A9_poruchy_u%C4%8Den%C3%AD
- Rudolf Křesťan. Wikipedie: otevřená encyklopedie [online]. 2019 [cit. 2019-06-28]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Rudolf_K%C5%99es%C5%A5an
- Vítězslava Klímová. Wikipedie: otevřená encyklopedie [online]. 2019 [cit. 2019-06-28]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/V%C3%ADt%C4%Bzslava_Kl%C3%ADm%C3%ADm%C3%A1

Analyzované učebnice

- HORÁČKOVÁ, Miroslava a Renata TERŠOVÁ. *Český jazyk 7: máme rádi češtinu: vzdělávací obor Český jazyk a literatura*. Všeň: Alter, 2013-. ISBN 978-80-7245-277-4.
- HOŠNOVÁ, Eva a Ivana BOZDĚCHOVÁ. *Český jazyk 7 pro základní školy: máme rádi češtinu: vzdělávací obor Český jazyk a literatura*. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2010. ISBN 978-80-7235-391-0.
- KRAUSOVÁ, Zdeňka a Renata TERŠOVÁ. *Český jazyk 7: učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2004. ISBN 80-723-8320-5.
- KŘIVANCOVÁ, Michaela, Jaroslava NOVÁKOVÁ, Andrea PAVLÍČKOVÁ, et al. *Hravá čeština 7: pro 7. ročník ZŠ a víceletá gymnázia*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Taktik, 2017. Duhová řada. ISBN 978-80-7563-065-0.
- KVAČKOVÁ, Jaromíra a Ivana BOZDĚCHOVÁ. *Český jazyk 7: učebnice*. 2., aktualiz. vyd. Brno: Nová škola, 2014. Duhová řada. ISBN 978-80-7289-607-3.